

A vasember fia

Történeti elbeszélés

Irta
Gaal Mózes

Budapest, 1902.
Singer és Wolfner kiadása
VI., Andrásy-ut 10.

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 3.0 Unported (CC BY-SA 3.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/deed.hu>

Elektronikus változat:
Budapest : Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület, 2013
Készült az Internet Szolgáltatók Tanácsa támogatásával.
Készítette az Országos Széchényi Könyvtár E-könyvtári Szolgáltatások Osztálya
ISBN 978-615-5406-08-9 (online)
MEK-11833

TARTALOM

I.

Ebben a szerző elmondja, mielőtt a történetbe kezdene,
hogy kik sürgették a megírására tüzzel-vassal.

II.

„Egy Vesselényinek nem szabad félni!”

III.

Pataki Mózes bácsi.

IV.

A tizenkét éves kapitány.

V.

A háladatosság olyan szép dolog.

VI.

„Legyünk mi barátok!”

VII.

Egy császári huszárkapitány.

VIII.

Emberére talált.

IX.

Egy őszinte jó tanács.

X.

Idegen országok titka.

XI.

A zsibói sírbolt új lakója.

XII.

Egy félelmes vezérszónok.

XIII.

1838.

XIV.

A szabadító angyal.

XV.

A nemzet költője megénekli a Vasember fiát.

XVI.

„Nem közénk való volt.”

XVII.

„Vesselényi Miklós felség-sértő.”

XVIII.

Fényes idők - szomorú emlékek.

XIX.

Az örök sötétség.

I.
Ebben a szerző elmondja, mielőtt a történetbe kezdene,
hogyan kik sürgették a megírására tüzzel-vassal.

Van nekem két kicsiny pajtásom. Leányka az egyik, a másik fiucska; a leánykát Agathának hívnák, ha Meminek nem szólítaná az egész világ; a fiucska pedig még az édes apja is csak Sanyi néven ismeri. No hát ez az én két pajtásom, mióta a „Vasember”-t olvasta, mindennap avval fogadott:

- Mikor írja meg a Vasember fiát, Gaal bácsi?

Feleltem én:

- Ha az Isten megsegít, fiaim, csak megírom majd tavasszal. Tudjátok, akkor énekelnek a madarak a legszebben, azok sugják nekem a mesét.

Nem nyugodtak bele. Memi reám támadt:

- Én már nem akarok tovább a gorbói gróf maradni, Sanyi pedig nem engedi, hogy Vesselényi Miklós legyek...

- Hm, az baj, nagy baj. Aztán, hogy segítek én azon?

- Úgy, hogy a Vasember fiában nekem írja Vesselényi Miklóst, Sanyinak pedig egy gyávább gorbói grófot, mert mi ismét Vesselényi-játékot fogunk játszani.

- Most már értem, pajtás, hát ti Vesselényi-játékot játszottok?

- Bizony, és igaz magyarok vagyunk és szeretjük a magyar hazát és -

- Hát, te, egymást ugyan bizony szeretitek-e? azt szeretném én tudni?

- Szeretjük, mert a csata után mindig kibékülünk.

- No, ha így áll a dolog, akkor futok haza előveszem a pennámat, az orrát beleütöm a tintás-üvegbe és írom a Vasember fiát. Hanem előbb csókolj meg, Memi pajtás!

A csókot megkaptam mindjárt, sőt ha jól emlékszem, többet is egynél, hanem a pennát elfelejtettem beleütni a tintás üvegbe, az pedig tinta nélkül sehogy sem akart fogni.

De én ezóta úgy féltém a találkozástól.

A vén óra a falon ketyegte:

- Irod-e már, bácsi?

A feleségem varrógépe berregte:

- Irrrj!... Irrrrj!... Irrrrrrj!

A fiacskám is, a ki nem több kilencz hónaposnál és tizenkét naposnál, rám hurrogott:

- Irkil tátá... irkil tátá!

Persze, hogy ezt akarta mondani:

- Irkálj tátá... Irkálj!

Most már lopva mentem el a két pajtásom kertjének rácsos kerítése előtt, mert haj, tavasz volt, gyönyörűen énekeltek a madarak - és a Vasember fiából egy árva sor sem volt készen.

Egyszer csak hallom:

- Bácsi, készen van a Vasember fia?

(Jaj!... Ez a Memi hangja.)

- Bácsi, mikor hozza már Pósa bácsi „Az Én Ujságom”-ban?

(Jaj, jaj, ez a Sanyi hangja.)

Behúztam a fejemet a vállam közé, a szomszéd házat néztem. Úgy dobogott a szívem, hogy majd kirepesztette a mellemet. Aztán hirtelen egy jó gondolatom támadt, odamentem bátran a rácsos kerítéshez, s megállottam a két tigris-szemű ellenségem előtt.

- No hát itt vagyok. Mit akarsz te, Memi pajtás?

- A Vesselényi fia akarok lenni.

- Úgy, de hol a nadrág?... Azt hiszed, pajtás, hogy a Vasember fia szoknyában járt?

- Nem, azt nem gondoltam.

- Lásd, ezért nem mertem én eddig megírni, pedig úgy szeretném neked írni a Vasember fiát... Már most mit csináljak?... Én Istenem, mit tudjak csinálni?

Memi okos, őzike szemével, a mely tele volt tüzzel és vágyakozással, mind nézett... nézett... előbb reám, aztán Sanyira. Egyszer csak kipattant belőle a szó:

- Bácsi, már tudom.

- No, beszélj, pajtás!

- Felöltözöm a Sanyi ruhájába, fiu leszek...

- Most már nyugodtan írom, de... mégsem írhatom...

- Miért nem írhatja?

- Mert... mert neked legalább száz nadrágot kellene felhúznod, hogy olyan vitéz lehess, mint a Vasember fia volt, aztán száz kucsmát kellene feltenned, hogy olyan erős legyen a fejed.

Közbe vágott Sanyi:

- Már annyi nadrágja és kucsmája a királynak sincs. Látod, Memi, mégis csak én leszek a Vasember fia, úgy-e, Gaál bácsi?

Az én Memi pajtásom szomorúan, kérően nézett reám. Bizony megsajnálta.

- Ne busulj, Memikém, ha te olyan vitéz és olyan erős nem is lehetsz, de jó szived van, azt én tudom, mert az én kis fiacskámat, mikor nálatok volt, sokat dajkáltad. Lásd, olyan igen-igen jó szívű volt a Vasember fia is. Úgy szerette a szenvedőket, a halálos veszedelemből száz meg száz ember életét szabadította ki és - de majd elmondok mindent sorjában. Te leszel a Vasember fia, neked írom. Szeresd a szegényeket majd később is, ha nagy leszel, mert tudd meg, pajtikám, ezen a világon a jó és emberszerető szívnél drágább kincsünk nem volt és nem is lesz.

Most pedig hallgassatok ide, kezdem a Vasember fiának a történetét.

II. „Egy Vesselényinek nem szabad félni!”

A zsibói várkastély udvarán történt, a mit most elmondok. Élt még a „Vasember”, s hat éves volt a fia, nem több. A legizmosabb lovász-legény éppen egy tüzes paripát vezetett féken az istállók felől, az apa ott állt fia mellett, s gyönyörködve nézte az ágaskodó, első lábát délcezen emelgető lovat.

- Tetszik-e, fiam? - kérde fiától, ki majd elnyelte szemével.
- Nagyon tetszik.
- Felülnél-e reá?
- Nem.
- Nem ülnél fel a hátára?
- Nem, édes apám.
- Miért nem?
- Mert félek.

A Vasember intett a lovásznak:

- Megállj, fiu, hozd ide a lovat!

És ekkor az apa megfogta hóna alatt a hat esztendős fiút, felültette a tüzes paripára, azt mondta neki, hogy kapaszkodjék a sörényébe. Aztán ráhuzott a paripára lovagostorával, az pedig elszáguldott, ki a kapun, mint a villám...

A Vasember keresztbe fonta mellén karjait s nézett utána, míg szeme elől a kis lovas eltűnt.

Az emeleti ablaknál halott halványan állott, majd összerogyott a szelid édes anya. Úgy érezte, mintha a szívébe egy kést mártogattak volna. Szivettépő zokogás fojtogatta.

Tördelve szakadt buzgó ima a jó Istenhez:

- Hozd vissza őt, én erős Istenem! Gyermekem őrző angyala, most légy vele, most ne hagyd el őt!

És bizony igaznak kell annak lennie, hogy a kis gyermekekre különös gondot visel a jó Isten, még akkor is, ha nem az édes anyai szív esdekel hozzá.

Ime, egy kinos óra multával csengő nevetés hangzik az udvaron, haza érkezett az urfi, habrongyok szakadnak a paripáról, meg sem kell fogni, magától áll meg a fő-bejáró előtt.

Az apa mosolyog, vállára ver a fiunak:

- Félsz-e még, Miklós?
- Nem félek már, édes apám. Belekapaszkodtam a sörénybe és repültünk. Jaj, be gyorsan vitt, nem hiába „Villám” a neve.
- Tanuld meg apádtól, hogy egy Vesselényinek félnie nem szabad soha ebben az életben.
- Megtanulom, édes apám.
- Most pedig menj fel az édes anyádhoz, s mutasd meg, hogy semmi bajod sem történt.

A fiu szaladt fel az édes anyjához:

- Édes anyám itthon vagyok, nincsen semmi bajom. No, ne sirj, lelkem anyám... Lásd, még mindig sirsz... Én nem akarom, hogy sirj...!

S a fiu törülgette anyjának a könnyeit, czirógatta az arczát, hízelt neki, mint egy kis macska, azalatt pedig ki nem fogyott a szóból:

- Én nem félek már, édes anyám, nem is fogok félni soha. Te mondtad nekem sokszor, és hallottam másoktól is, hogy édes apám sem félt. Olyan akarok lenni, mint ő, egészen olyan, mert én is Vesselényi vagyok, a Vesselényiek mind bátor emberek, félni nem tudnak.

- Ó fiam!... édes fiacskám!

- Látod, anyácskám, nagyon szép, ha én nem félek, mert ha nagy leszek, akkora, mint az édes apám, akkor én foglak megvédeni a töröktől, tatártól és a némettől. Bizony, mert én Vesselényi vagyok.

- Fiacskám, én mindig arra kérem a jó Istent, hogy te engemet majd később is nagyon szeress, úgy szeress, mint most.

- Ha én téged, te jóságos, édes anyácskám, nem szeretnék mindig, de mindig így, a mint most szeretlek, akkor végy egy hosszú-hosszu kardot és hasítsd ketté a fejemet egészen a lábam hegyéig. Azt mondom én. Tudom, hogy nem fogod megtenni, mert én mindig igen-igen nagyon foglak szeretni...

A Vasember fiacskája ekkor nem ütött büszkén a mellére, nem is értett az esküdözéshez, de a szeme úgy csillogott, mintha gyémánt-cseppek lettek volna.

És tudjátok-e, mi teszi a gyermek szemét olyan ragyogóvá, ha édes anyjára néz?

Haj, nagy ezermester az. Egy szelid, jóságos tündér.

Ez az ezermester, ez a tündér a - szeretet.

III. Pataki Mózes bácsi.

Ez a vakmerő, szerető szivü gyermek a Pataki Mózes diák gondviselése alá került. Pataki Mózes pedig azok közé a szegény sorsu diákok közé tartozott, kik a jó Istentől szép eszet, nagy szorgalmat kaptak, de nem igen számíthattak arra, hogy idővel sokra viszik. Mert hát akkortájtban a szegény ember előtt nem állott úgy nyitva a sok szép hivatal, mint mostanság.

Valahogy elkerült a falusi iskolából a híres sárospataki diák iskolába, ott aztán egyebet sem csinált, mint tanult és újra tanult. A miért hogy igen jólelkü, becsületes fiu volt, hát mindenki szerette őt, meg is becsülték a tanárai, a tudós professzorok, mert lám, őt ajánlották a híres-nevezetes zsbói báró fia mellé nevelőnek.

Pataki Mózes diák sohasem bánta meg, hogy Zsibóra ment.

Gondolta magában:

- Most az én kezemre fognak bizni egy uri gyermeket, a kiből valaha nagy és hatalmas ur lesz. Ha én ebből a fiuból derék embert nevelek, avval az én édes hazámnak, az én szegény nemzetemnek is nagy hasznára leszek. A szegény ember, akármilyen derék és jóra való, nem használhat annyit, mint a gazdag és hatalmas ember. Azért megtanítom majd az én tanítványomat arra, hogy a jótétemény ezen a világon a legszebb dolog. A ki letörli a szenvedőnek a könnyét, annak a nevét beírja a mindentlátó, mindenttudó Isten egy aranykönyvbe. Megtanítom arra, hogy a hazát mindenek felett szeresse, mert a magyaroknak több az ellensége, mint a jó barátja. Ezekre szeretném én a tanítványomat megtanítani.

Hogy aztán megismerte a tanítványa szivét, azt az aranytisza jó szivet, bizony hálát adott az Istennek és még nagyobb buzgósággal oktatta, nevelte.

Nem is tekintették őt a zsbói kastélyban „uri cseléd”-nek, ki bért kap, s azért tanítja a báró urfit, hanem tekintették a családhoz tartozónak. Megbecsülték, tisztelték. Legkivált szerette őt Miklós. De mennyiszor is kérdezte tőle:

- Pataki bácsi, miért nem lett kegyelmedből is nagy-nagy úr, mikor olyan sokat tud?...

Pataki Mózes bácsi mosolygott erre, s így felelt:

- Nagyobb örömem telik abban, hogy tégedet fiam tanítlak, mintha püspök lennék.

- Pedig a püspök nagy úr, úgy-e bár?

- Nagy bizony, de nincs nagyobb úr a meglegedésnél. Ha én látom, hogy te hallgatsz szépen reám, mikor mesélek híres emberekről, vagy jó emberekről s azt mondod, hogy te is szeretnél olyan lenni: akkor én szeretnék sirni örömemben, s kérem az Istent, hogy áldja meg az én jó kis tanítványomat.

- Én arra kérem az Istent, hogy Pataki bácsit áldja meg százszor, és azt mondom, hogy édes anyám és apám után kegyelmedet szeretem a legjobban.

Egyszer azt kérdezte a fiu tanítójától:

- Miért jönnek a falusi emberek mind nekünk dolgozni? Úgy-e mert szeretik apámat?

- Hát, lelkem, - felelte Pataki Mózes diák - szeretik azok az emberek a te apádat, igaz, de félnek is tőle, mert nagy hatalmas úr a te apád. Mégsem azért jönnek csupán, hanem azért, mert kell nekik jönniök.

- Apám parancsolja?

- Nem egészen. Látod, fiacskám, ez már nagyrégi időktől fogva így szokás. A te őseid híres vitéz emberek voltak. Ha veszedelemben forgott a haza, kardot kötöttek, mentek a csatába. Egyik-másik nem is jött haza a csatából.

- Miért nem, úgy-e azért, mert több volt az ellenség, a tatár, a török, a német és megölték?

- Bizony, igazad van, Miklós kám. Meg is tudtak a te őseid halni a hazáért, ha kellett. Azért voltak Zsibón ők az urak, a többi nép engedelmeskedett nekik, szántotta a földjüket, adott nekik a föld terméséből. Már ez így szokás nálunk Szent István király óta.

- De hátha nincs csata, bácsi?

- Akkor nem mennek csatába a magyar urak.

- S akkor a falusiaknak sem kell a földünket szántani, s nem adnak nekünk a föld terméséből. Igaz-e?

- Adnak azok akkor is, ha nincs csata. Már ez így szokás, akár igazságos, akár nem.

- Nem jól van ez így... én sajnálom a szegény embereket.

- Hiszem, fiam, hiszem. Talán majd eljön az a szép idő, mikor másképpen lesz minden. Bizonyosan eljön, de most még nincs itt. Szeresd a népet, ha szegényebb is, ha nem olyan tanult is, mint te leszel, mert magyarok azok, épen úgy emberek, mint te vagy. A magyarnak, lelkem, még jobban kell a magyart szeretnie, mint másféle nemzetnek.

- Miért, Pataki bácsi?

- Megmondom mindjárt, hanem előbb kérdezek tőled valamit, Miklós. Ha neked csak egy báránykád volna, jobban féltened-e a farkastól, mintha száz volna?

- Az egy bárányt jobban félténém, mert mi maradna nekem, ha azt felfalná a farkas, úgy-e bár?

- No hát a magyarnak is azért kell nagyon szeretnie a magyart, mert mi bizony kevesen vagyunk, az ellenségünk pedig igen sok. Ha mi szeretjük egymást, akkor összetartunk és erősek vagyunk. Ha nem szeretjük egymást, akkor egyik jobbra megy, a másik balra, s mi gyengék vagyunk. Lásd, fiam, ezért győzték le a régi magyarokat a tatárok és a törökök.

- Hej, szegény magyarok! Miért nem élt akkor Pataki bácsi, hogy megmondhatta volna nekik, ti magyarok, ne veszekedjete, hanem szeressétek egymást. Én is megmondtam volna.

- Hiszen elégszer megmondták a költők, az énekszerző diákok, de a magyarok nem hallgattak az okos és szép szóra.

- Ejnye... ejnye, az baj volt.

- No, meg is szenvedtek miatta.

- Én mindig szeretni fogom a költőket, Kazinczy Ferencz bácsit is szeretem, ő is költő.

- Bizony költő lelkem, még pedig nagy az ő szeretete a hazájához és a nemzetéhez, hogy az Isten is áldja meg!

- Pataki bácsi, ha ő még egyszer Zsibóra jön, én virágot hintek a lába elé, s elviszem kocsi-kázni az uj hintóban. De akkor én hajtom a lovakat s megparancsolom a falubelieknek, hogy mind, de mind csókoljanak neki kezet, jó lesz?

A gyermek Vesselényinek messze földről csodájára jártak.

Mind mondogatták:

- Hiszen az apja sem hétköznapi ember, hanem a fia akkorára nő, ha így halad tovább, hogy széles e hazában nem lesz hozzá hasonló. Meglássák kigyelmetek, hogy így lesz.

Pataki Mózes, a derék nevelő kimondhatatlan szívbeli gyönyörűséggel látta napról-napra a fejlődését s oda nem adta volna egy püspökségért azt az örömet, hogy a Vesselényi fiut oktat-hatja.

Vajjon ezek a szép remények mind beteljesednek-e? A csoda-gyermekből minő ifju, s majdan minő férfiú válik?

IV. A tizenkét éves kapitány.

Fellobbant a magyarban a régi vitézség. A megyék nemes urai felcsatolták az ősi kardot, melynek jó hosszú ideje, hogy hasznát nem vették. Elővezették az istállóból paripáikat és felpattantak a hátára.

Úgy történt a dolog, hogy a francziák híres, nevezetes császára, Napoleon készülődött Ferencz király ellen, a nádor pedig kihirdette az általános nemesi fölkelést. Ez pedig annyit jelentett, hogy minden valamire való magyar nemes szálljon a táborba, mert veszedelembé forog a haza.

Jaj, hogy lelkesedtek a költők, milyen szép versekben magasztalták a régi magyar dicsőségnek feltámadását. Azt hitték, hogy a félszázados tétlenség után ismét megmutatja a magyar Európának, hogy Árpád vére nem romlott meg, a nagy ősök emléke megújul.

Zsibó ura is felkészült fiával, a tizenkét esztendő Miklóssal, hogy a Nagy-Károlyban gyülekező magyar urakhoz csatlakozik.

- Pataki bácsi, - lelkendezett a fiu - úgy tudja meg, hogy én mától kezdve nem diák, hanem a fölkelő nemes seregnek kapitánya vagyok. Megyek a csatába a francziák ellen, megvédem a hazámat.

- Hm, forgós adta, aztán legyen dolga a kardnak, ha arra kerül a sor, fiam!

- De lesz ám. Ide nézzen, Pataki bácsi! Ha a francia ide vág, (mutatott a balvállára) akkor erre kanyarítom a kardot s kicsapom a kezéből, s őt úgy felszurom, mint egy békát; ha a fejemre czéloz, alulról ütöm félre a kardját s hirtelen az oldalát sebesítem meg.

A délczeg, gyönyörű fiu vivott nevelője előtt, szabdalta a levegőt, s minden csapását tüzesen magyarázta.

- Jól megtanultam én ezt édes apámtól, aztán tapogassa csak meg a karomat, úgy-e nem olyan vékony, mint egy pipaszár.

Csakugyan izmos, hatalmas karja volt a gyermeknek. Látszott, hogy idővel szakasztott olyan óriás lesz belőle testi erő dolgában, mint az édes apja.

- Te Miklós, - kérde Pataki bácsi, - ha véletlenül egy francia gyermekre találsz, kinek nincs kard a kezében s a ki sokkal gyöngébb, mint te vagy, levágod-e a fejét?

- Nem vágom le, mert az gyávaság.

- Mit csinálsz vele?

- Azt mondom neki: hallod, kis fiu, szaladj innét, menj az édes anyádhoz, mert itt nincs gyermekjáték, itt most vitéz férfiak küldik egymást a más világra.

Pataki bácsi bölintott a fejével.

- Most már mehet kegyelmed, vitéz kapitány úr, nem félttem többé a magyar hazát a francziáktól.

A fölkelő szatmári nemesség felett szemlét tartott a nádor.

Ritka szép látvány is vala az, minőről ma már fogalmunk sem lehet. Hej, mert azóta levetettük a szép ősi köntöst; bizony levetettünk vele együtt sok mindent, még a vitézséget is. Micsoda fényes menték, drága nyereg-szerszámok, értékes, csillogó-villogó kardmarkolatok, forgó-

tollas kucsmák, prüszögő, nemesvérű páripák valának ott, s a harczy buzgóságtól lángragyult arczu magyar urak.

- Hív a haza, menjünk tehát! Jó lesz nekünk egy kis egészséges katonásdi, bizony elszokhattunk tőle...

- Ejnye no, nemzetes uram - kérde az egyik szomszédjától - nem tudná megmondani, hogy ki légyen az a gyermek-kapitány a nádor ő fensége kíséretében. Sohasem láttam még.

- Ha látni nem is látta, de híret bizonyosan hallotta kegyelmed, Csorvári Ferencz uram, mert-hogy ő a zsebői Vesselényi növendék fia.

- Az a csuda-báró, kiről olyan sokat mesélnek... hm, milyen nyalka egy gyermek. Így hátba nézve husz esztendősnék becsülném.

- Pedig nem több az tizenkét évesnél.

- Nézze csak, hogy ül azon a lovon!...

- Nem hiába, hogy az öreg Vesselényi fia, mert odanőtt a paripa hátához.

- Hja, apja fia.

- Ugyan mit mondhat neki nádor ő felsége?... Ugyancsak nézegeti a fiut. Talán ezredesnek akarja megtenni...

- Nyilván nagy öröme telik a szép fiuban. Nem is látja egyhamar párját nagy Magyarországon, de a mondó vagyok, egyebütt is bajosan.

Igy beszéltek mindenfelé a táborban a gyermek Vesselényiről. A nádor, a magyarokat mindig őszintén szerető József főherczeg, nem akarta elhinni, hogy a fiu csak tizenkét esztendősnék. Azt mondta latinul a vasembernek:

- Méltóságodat megáldotta az Isten evvel a fiuval, kivánom szivemből, hogy idővel sokat köszönjön neki a magyar haza.

Szólott kegyelmesen a fiuhoz is. Azt kérdezte tőle, hogy tudja-e, miért gyülekeztek Nagy-Károlyba a magyar urak.

- Tudom, - felelé bátran a szemébe nézve a nádornak - minket a magyar haza hivott a magyar haza ellenségei ellen, és mi eljöttünk, mert a magyar nemesnek a hazát meg kell védeni tatár, török, német - mindenki ellen.

A jóságos nádor világért sem vette zokon a gyermektől, hogy a németet is egy sorba állította a tatárral és törökkel, sőt enyelegve tovább kérdezte:

- Hát azt hiszi kapitány uram, hogy a német is ellensége a magyarnak?

- Azt hiszem, vezér ur, hogy a németek közül is sokan vannak, akik minket nem szeretnek, de azért hivek vagyunk a királyhoz, ugy-e megmutattuk Mária Terézia királynénak, mikor nagy veszedelem fenyegette?

- Igaz... igaz!

- Megmutatjuk most is az egész világnak, hogy a magyar mindig magyar marad.

Hajtogatta fejét a nádor, s az apához fordulva megjegyze:

- Ennek a gyermeknek helyén van az esze, tud már úgy beszélni, mint egy született szónok.

Az apa szívét büszke öröm töltötte el. Gondolá magában:

- Ha az Isten élteni, nem hoz fiam a Vesselényi névre szégyent. Segítse meg az Isten, hogy többet tehessen, mint az apja!

Azok a fényes öltözetű magyar urak, kik Nagy-Károlyban meg a többi városokban nádor-szavára összegyülekezének, nemsokára hazaszéledtek, mert a háboruból még sem lett háboru. De már azt elhiheti akárki, hogy a tizenkét éves kapitány emberül megállotta volna a helyét a vitézek sorában, pedig gyermek volt még az istenadta.

Csakhogy a Vasember fiának volt a gyermeke.

V. A háladatosság olyan szép dolog.

Néhány héttel utóbb egy gyékényes kocsiban mely elé hosszú sörényű, apró lábú erdélyi lovak voltak fogva, egy öreg ember zakatolt fel a zsidói kastély udvarába.

Nem volt valami fényes a ruhája, sem ékes a szekere, a lovai sem mutattak arra, hogy gazdag úr tartja zababrakon. Az udvarbeli népség erősen csodálkozott:

- Kit keres az a vedlett bőri öreg itt?

- Hé atyafi, mi jót keres nálunk?

- Én bizony, öcsém uram - mondá tisztességtudással az öreg - a fiamat jöttem meglátogatni.

- A fiát?

- Ugy.

- Aztán miféle szolgálatban áll a fia nálunk? Csak nem a parádés kocsis, annak él valahol az apja.

- Nem kocsis az öcsém, hanem -

- Talán urasági inas?

- Azt sem mondanám, hanem hát -

- No, csak ki vele, sok itt a szolgálta.

- Ugy gondolnám, öcsém, hogy több az én édes fiam annál... de nini, hiszen amott látom, az ám, ott jön a fiam... én édes fiam, te vagy-e?

- Én vagyok, lelke apám, én vagyok testestül-lelkestül - mondá ragyogó arccal Pataki Mózes, az urfi tanítója, ki éppen akkor érkezett oda Miklóssal.

A jó fiu a porlepte öreget ölelte-csókolta, aztán megfogta a kezét s reá nézve a tanítványára, így szólott hozzá:

- Nézd, kedves Miklósom, ez a jó öreg ember az én édes apám, kelmed pedig apám uram az én jó tanítványomat, a báró urfit látja maga előtt.

Az egyszerű öreg levette a kalapját, s nagy meghatótságában a báró urfi keze után nyúlt, hogy - megcsókolja.

No hiszen rajta vesztett az öreg, mert Miklós sem nem kérdett, sem nem hallott, hanem nyakába ugrott az ő kedves tanítója apjának és megcsókolta.

Csak azután mondotta:

- Isten áldja meg kegyelmedet, jó öreg, hogy Pataki bácsi most már a miénk és az is marad, a mig él.

- Lelkem, méltóságos urfi, be áldott jó a szive, hogy az Isten is megáldja!

A szájtató cselédség összenézett és megszégyenülve elődalgott onnan. Bizony ilyen látványnak ők még soha szemtanui nem voltak.

Pataki Mózes pedig félrefordította az ő becsületes arcát és egy édes könnyüt törült ki a szeméből.

Talán eszébe jutott az a mondása, hogy ő a debreczeni püspökkel sem cserélne, mert hogy a Vesselényi Miklós fiát taníthatja.

Ugy buzogott az ő szívében a sok nemes érzelem, midőn látta, hogy a híres-nevezetes Vesselényi Miklós úri fia, az ő egyszerű édes apját nem hideg szóval, hanem meleg öleléssel és csókkal fogadja.

Miklós urfi istállóba állíttatta a két sovány lovat s megparancsolta a kényes lovásznak, hogy gondozza úgy, mintha a legnemesebb vérű állatok volnának. A kocsisnak megparancsolta, hogy a szekeret taszítsa a kocsiszinbe, s ha valami baja volna, igazítsa meg az urasági kovácsossal.

Ugy gondoskodott mindenről, mintha az öreg Pataki az ő vendége lett volna.

- Ebédre pedig együtt leszünk!

Szabadkozott az öreg:

- Megköszönöm az úri gráciát, méltóságos urfi, de nem szolgáltam reá.

- Jól van, jól, most pedig megyek, megmondom anyámnak, hogy ebédre vendégünk van. A viszontlátásra!

A szép, erős ifju nyájasan intett kezével az öreg Patakinak s fölment édes anyjához.

- Jó anyám - kezdte a szót - tudod-e, ki jött Zsibóra?

- Nem, Miklós. Talán valami rokon úr a szomszéd Szolnok-megyéből?

- Annak nem örvidenek én olyan nagyon. No, találja ki!

- Nehéz dolog a találgatás, fiam, mondd meg hamarjában.

- No, nem bánom. Eljött látogatóba egy kedves öreg ember. Jött pedig egy gyékényes szekéren, két sovány lovat fogott abba, még kocsisa sincsen, s én úgy örvidenek, hogy megismerhettem. Most sem találja ki?

- Most még kevésbbé.

- Pataki bácsinak az apja ura van itt.

- Eljött a szegény öreg, no lám. Jó nagy utat tett meg a Hernád völgyéből Zsibóig.

- Meghiszem azt, hogy nagy utat, de Pataki bácsi kedvéért még száz mértföld is rövid út az édes apjának.

- Igazad van, kedves Miklósom. Mondd meg a tanító bácsinak, hogy asztalunknál akarjuk látni az apját.

- Lelkem, édes anyám, látja, hogy jól ismerem, meg sem kérdeztem s már meghívtam őt. Apám uram se volna ellene, ha itthon lenne. Ugy-e bár a derék Pataki bácsi megérdemli, hogy úgy megbecsüljük az apját, mint akármilyen nagy urat? Mert jó szívé és derék ember lehet az, a kinek ilyen fia van.

A zsibói várkastély nemes úrasszonya büszke örömmel nézett fiára.

- Megérdemli, s én nagyon boldog vagyok, Miklós, hogy te mondd ezt.

- Ha rajtam állana, én minden embert egyenlőnek mondanék, mert egyformán Isten teremtményei vagyunk, anyám. Csak az álnok, a gonosz szándéku embereket nem szeretem én. Az olyan alázatos és hizelgő lelküeket, kik nyalják, mint a kutya, az urak kezét akkor is, mikor szeretnének beleharapni. Azokat nem szeretem és nem fogom soha, de soha szeretni. Még valamit gondoltam.

- Mit gondoltál, fiam?

- Azt, hogy a jó öreg Pataki bácsinak a lovait két jobbal kicserélem, adok neki szép hámot és egy jobb szekeret. Vajjon nem haragszik-e meg apám uram?

- Nem fog megharagudni. Ő is nagyon becsüli a te tanítodat, igen nagyra becsüli. Nem vetted észre gyakran?

- De még hányszor. Az urak előtt is mindig dicsérte. Egyszer azt mondta róla: nagyobb szerencséjének tartja, hogy Pataki Mózes tanítja a fiát, mintha őt ország nádorának választanák, pedig az nem kicsi dolog.

- Nekem pedig azt mondta, hogy Pataki Mózes élete fogytáig otthont talál a zsidói Vesselényiek családjában, mert a te édes apád, fiam, nemes és nagy lélek.

- Nemes, nagy és jó lélek, maga pedig, lelkem, anyám az őrangyala. Ezt én mondom, nem is a magam fejtől, hanem apám uramtól hallottam. Így hát nagyon szerethet engemet a jó Isten, hogy ilyen szülőkkel áldott meg. Most megyek a vendégünkhöz, s kicsalom belőle, hogy milyen ételt szeret a legjobban. Azt főzzenek neki, a mit a legjobban szeret.

Az öreg Patakinak a báró-családdal és szeretett fiával együtt kellett ebédelnie. Magyaros szivességgel fogadta a méltóságos asszony, és a jámbor, egyszerű nemes olyan jól érezte magát Zsidón, hogy három álló hétig ott feledkezett.

Volt-e a világon boldogabb ember, mint Pataki Mózes?

Ezért a családért, az ő imádott tanítványáért a vérét is kiontotta volna. Mert olyan a háladatosság, hogy cifra szót nem keres, a hizelgéshez nem ért, csak tenni tud, s a legnagyobb áldozattól sem riad vissza. Szelid fényü, áldott tűz, mely nem vakít, hanem melegít, s ez a meleg a szívnek olyan nagyon, de nagyon jól esik.

VI. „Legyünk mi barátok!”

Nyolcz esztendő telt el. A vasember megtért oda, hol a legerősebb és leggyöngébb, a legbátrabb és leggyávább egyaránt porrá válik, pihent a zsidói családi sírboltban.

Emléke élt még nagy-messze vidéken, viharos életéről hihetetlen dolgokat meséltek. Mindaz, mit róla dicséretest fenntartott az emlékezet, fölelevenedett fiában.

A tűzvérű paripák új mesterükre találtak a Vasember fiában, ha reá ült hátukra, báránynál szelídebbekké változtak; dörgő hangja megfélemlítette, aczélkarja megfékezte, villogó szeme kormányozta. Kardok aczél-pengéje csodakönnyűséggel villámlott, ha megforgatta, odacsapott, hova a kéz irányozta. A domború mell, a hatalmas vállak, a rettentő izmos kar csodálatos erőnek hirdetői voltak. Mintha mesés idők szörny-pusztító óriásai támadtak volna fel, hogy újra kezdjék életüket a Vasember fiában, csakhogy megnemesedve.

Mert lám a Pataki Mózes tanítványa nem nyers vasgyúró, ki egyforma ügyességgel vív, lő, úszik, lovagol, erdők vadjaival birokra kel, ki olvas, tanul, s beszélni elragadó hévvel tud.

Szatmármegye gyűlésein, ha felemeli szavát, minden szivbe a lelkesedésnek égő fáklyáját mártja. Vele együtt kell minden hallgatójának sirnia, örülnie, hazát szeretnie, haza ellenségét lángolóan gyűlölnie.

A fiatal oroszlán jó nyomon halad.

Aztán olyan jól meg tudja választani azokat az embereket, kiket becsül és szeret.

Nem a nagyhangúak, de tétlenek, hanem az igazán munkás emberek tetszenek neki. Szatmármegyének volt abban az időben egy ifjú jegyzője, arany volt a tolla, arany a szíve is, úgy hívták: Kölcsey Ferencz.

A megye lakosságának volt alkalmja megcsodálni lelkes szónoklatait, de azt vajmi kevesen tudták, hogy a halvány ifjú egyúttal költő is.

Azt a sok szép, sok dicső érzelmet, a mi szívében felhalmozódott, édesen, szívet megkapóan tudta szárnyas szavakban kifejezni. Madár volt a lelke Kölcsey Ferencznek, nem hivalkodó, hanem árnyas bokorban zengő szelíd madár. Nem volt akkor sem apja, sem anyja már, de az ő szíve nem lehetett szeretet nélkül, szerette tehát a hazáját és nemzetét.

És ő olyan erősen tudott szeretni.

Pedig, a ki reá nézett a halvány arcú, komoly tekintetű ifjúra, bizony nem hitte volna. Gyermekkorában gonosz himlő lepte el az arczát, ott maradt a nyoma mindvégig, sőt kioltotta egyik szeme világát is. A félszem a nemes ifjút még komolyabbnak, de mindenek felett szomorúnak tüntette fel.

Aztán nem is nyílt meg az ő jó szíve olyan hamar mindenki előtt. Nem szerzett sok lármás barátot életében, de a ki őt egyszer megszerette, soha reá meg nem haragudott. Bezzeg büszke volt a barátságára.

Ilyen ember volt Szatmármegyének ifjú jegyzője, a költő Kölcsey Ferencz.

Alighogy néhányszor találkozott vele Vesselényi, erősen megszerette. Nem is igen titkolta, hogy szereti; becsületes őszinteséggel megvallotta neki egy alkalommal:

- Én ugyan még semmi sem vagyok - mondá komolyan, - de Isten segítségével valami lehetek. A penna-forgatáshoz sem értek olyan jól, mint te, de talán idővel azt is megpróbálom. Én is szeretem a magyar hazát, te is szereted: azért itt a kezem, ha nem veted meg, csapj bele, s ettől a pillanattól legyünk jó barátokká.

A halvány arcú költő meg volt hatva ezektől az őszinte, igaz szavaktól, megszorította az ifjú báró kezét s így szólott hozzá:

- Köszönöm, Miklós, drága lesz nekem mindig a te barátságod. A magyaroknak mindig az volt a legnagyobb bűne, hogy nem szerették egymást eléggé. Megadták az árát, s megadják ma is.

- Úgy tudom én is, Ferencz, bár volna az másképen.

- Sokszor elgondoltam magamban, hogy ez talán egy szörnyű nagy átok, mely reánk szakadt a régi időkből. Sírt a lelkem miatta. Ha olvastam régi idők történetét, valami úgy belemarokolt a szívembe, mintha ki akarta volna tépni onnan.

- Én is éreztem ezt a fájdalmat, barátom, de hát ilyen a magyar, ilyen volt. Ha jól ment a dolga, nem tudta eléggé megbecsülni az állapotát, és most...

- Haj, bárcsak erről az időről beszélhetnénk szomorúság nélkül!... Nem lehet.... nem lehet. Tudod-e, mit mondott a mi derék költőnk, Berzsenyi, a mostani magyarokra?

- Tudom, azt mondta, hogy a régi szép dicsőségből csúnyául kikoptunk. Azt mondta, hogy a magyar levetette fényes öltözetét és idegen köntöst vett fel; hogy ma-holnap elpusztúl a magyar... Nem szabad, Ferencz, hogy a magyar elveszzen! Gyalázat száradna a nevünkön, a fiaink azt mondanák rólunk, hogy hitványak, gyávák, nyomorútlak voltunk, mert veszni hagytuk a magyart.

- Bizony igazat mondanának, bizony megérdemelnők, hogy csontjainkat kivesse az édes anyai föld. Lásd, Miklós, én kevés ember előtt nyitottam meg úgy a szívemet, mint előtted... Olyan sok-sok keserűség van ebben a szívben. Ha én azt mind kiönteném, talán a magyarok követ dobnának reám és azt mondanák: nézzétek ezt a magyar embert, hogy meggyalázza a nemzetét! Forduljatok el tőle, a háladatlantól, ne hallgassátok őt, mert nem jó magyar az, a ki szidja a nemzetét. Ezt mondanák nekem, de én nem bánám, mert érezném, hogy igazat mondok. Nekem nem kellene taps, nem kellene „éljen”-kiáltás, semmi sem kellene úgy, mint a magyar haza felvirágzása, a magyar nemzet boldogsága.

A Vasember fia elhallgatta az ifjú költőt, az ő barátját, hallgatta lángható arczczal, s csak ennyit szólott közbe:

- Beszélj még így nekem, beszélj, hogy az Isten megáldjon, Ferencz!

- Beszélek neked, Miklós, mert a sors talán téged választott ki arra, hogy szavadat meghallják és meghallgassák a két hazában: Magyarországon és Erdélyben. Ezt a két testvér-országot eltépték egymástól, pedig, meglásd, együvé kerülnek még, mert egymáshoz tartoznak. Te a nagy Vesselényi-család sarjadéka vagy, a mit te elmondasz, arra két haza hallgat. Meglásd, szép, dicső munka vár reád. Ha megteszed, a mit egy jó hazafinak tennie kell, akkor áldott léssen a te neved.

A Vasember fia lecsüggesztette a fejét, mintha gondolkoznék azon, a mit barátja mondott.

- Nem félsz te a munkától, úgy-e?

- Istenemre mondom, nem félek, csak érzem, hogy még nekem sokat kell tanulnom. Jó tanítóm volt, sokat, igen sokat tanultam tőle, de én még többet akarok tanulni. Ismerni akarom a hazámat, minden dolgát a hazának, a milyen volt régebben, s a milyen most. Tanulni fogok. Te fiatalabb vagy, Ferencz, mint én, és százszor többet tudsz nálamnál.

Kölcsey mosolygott.

- Bohó vagy, Miklós, a jó pap holtig tanul, én is csak akkor tudnék igazán valamicskét, ha mindazt tudnám, mit még nem tudok. Ha a főnemesi családok sarjadékai közül csak hármat ismernék olyat, a milyen te vagy, nem félnék a jövődtől.

- Félni attól sehogysem szabad, én meg azt mondom. Téged az Isten megáldott költői lélekkel, no hát vedd elő a lantot, énekelj! Szólj az egész nemzethez, mondj el mindent, úgy, a mint a szíveden van. Majd megtanulják szeretni a magyar költőket, a magyar dalokat. A sok diák verset félredobják, a németet sem tartják idővel előbbrevalónak. Meglásd, barátom, így lesz az. A ki pedig velünk majd szembeszáll, annak az orrára koppintunk és a fülébe mennydörögjük:

- Ne bánts a magyart, mert megkeserülsz!

Így szövetkezett két, hazáját szerető nemes lélek örök barátságra és közös munkára. Nem kellett nekik a barátság megkötéséhez boros kupa, lármás multság. Egyformán éreztek, vonzódtak egymáshoz, kezet szorítottak, még csak azt sem mondták, hogy örökké hűséges barátok fognak maradni... de hát, elhagyjétek nekem, az igazi barátsághoz nem kell czifra szó és nem kell erős fogadkozás, esküdözés...

Ugyan bizony mi kell hát a barátsághoz?

Kell jó szív, kell becsületes lélek és kell szeretet.

Ha ez a három együtt van, a barátság köteléke erősebb az életnél, tart még a síron túl is....

VII. Egy császári huszárcapitány.

Debreczenben, a vásáraitól országsherte híres városban, a környékbeli főnemesek és huszártisztek sokat beszéltek egy ifjú kapitányról.

Tudták róla, hogy tizennégyéves kora óta katona, hogy dúsgazdag főúri családból származott, vitézül harczolt a francziák ellen, nagy darab földet beutazott. Nagyon szépen beszél németül, francziául, angolul, hanem magyarul édes keveset, azt csak úgy tördeli, pedig magyar a származása. Igaz no, Bécsben született, ott nevelték, ott ragadt reá a német szó, a császári seregben aztán még jobban reá ragadt.

Sárgás volt az arczbőre, szénfekete a bajusza, a szeméből pedig kisugárzott a lélek. Nem volt szép, de a ki egyszer reá nézett, az soha nem feledte el.

A tisztársai szerették, de félték is tőle, mert erősen tudott gúnyolódni. Nagy esze volt, nem tehetett róla, hogy minden hibát, furcsaságot észrevett. Aztán minden szava úgy tudott vágni, mint a finom aczélpenge.

Különben volt is okuk, hogy szeressék, mert a tárczája mindig nyitva állott. Sokszor és nagyokat mulattak nála a tiszturak, mert ez a fiatal kapitány nem szeretett magára lenni. Azt mondta, hogy unja magát egyedül, olyankor neki gondolkoznia kell, attól pedig fél.

Magyar inasát néha el-elnézegeti, s tréfálkozva is, meg komolyan is azt mondja neki:

- Te Péter, szeretnék a te bőrödben lenni!

- Hehehe! kapitány uram, méltóságos gróf uram, én sem bánám, ha a bőrünket kicserélhetnők.

- Megbánnád te azt nemsokára, fiú. Hallod, te, énekelj valami bús magyar nótát, aztán reá a vígabbat.

Péter egy kissé furcsának találta, hogy őt a méltóságos gróf olyan gyakran nótáztatja, de a forintos bankó, a mivel egy-egy nótát megjutalmazott, bizony jól esett neki.

Előszedte sorjába a szép, régi nótákat s az ő szép, érczes hangján énekelt.

A kapitány tenyerébe hajtotta fejét, s hallgatta. Nagyobb figyelemmel hallgatta, mintha Bécsben vagy Párisban a leghiresebb énekesnő a legczifrább idegen dalokat énekelné, s ő bársonyos karszékből hallgatná.

Egy alkalommal épen a Péter inast énekellette, mikor valamelyik bécsi tisztársá lépett be hozzá.

- Furcsa kedved szottyant, kapitány, hogy parasztnótákon mulatozol. Bezzeg másképen énekelt az a híres bécsi énekesnő, mi?

- Eh, hagyd el, jól laktam már azzal. Ez frissebb, egészségesebb nóta.

- Magyar parasztnóta, cigánynak való.

- Elég!.... pattant fel a kapitány.

- No... no, nem akartalak megbántani, pajtás. Hiszen egyébkor te sem dicsérgetted a magyar dolgokat.

- Eh, tudjátok is ti, a kik éppen olyan üresfejűek és léhák vagytok, mint én, hogy mit érezek, a mikor gúnyolódok. Szeretném magamat néha arczul ütni, mert ostoba és hitvány vagyok. Úgy élek, mint egy állat, máról holnapra.

- Nem tudtam, hogy ilyen szépen gondolkodol magadról és rólunk, pajtás.

- Tudd meg hát most. Ezeket az aranycsillagokat a mentémről, meg a kardomat odaadnám egy kalapácsért és üllőért, ha tudnék valamit a kovácsmesterséghez. Semmit sem tudok, semmihez sem értek, haszontalan vagyok. Az inasom többet ér, mint én és ti valamennyien, mert fényesre kicsiszolja a kardomat, megkeféli a lovamat; megitatja, ha szomjas, megabrakoltatja, ha éhes.

- Úgy látszik, kedves kapitányom, hogy ma bal lábbal keltél fel az ágyból, mert nagyon dühös vagy. Nem is merlek a vadászatra hívni, pedig azért jöttem hozzád. Az Erdődyék lovásza meghívót hozott.

- Tudom - felelé kelletlenül a kapitány. - Egyebet sem tudunk, mint enni, inni, vadászni és dikcziózni.

- Már dikcziózni csak a magyar urak tudnak a zöld posztós asztal mellett.

- Tudnak, és dicsekednek többet is, mint kellene.

- Látod, kapitány, most te szidod a magyart, s az elébb reám haragudtál e miatt. Nyergeltesd meg a lovat s jerünk, majd elmúlik a rossz kedved, víg czimborák lesznek ott; úgy hallottam, valami Vesselényit is, azt a zsbói ifjú bárót emlegetik.

- Vesselényi Miklóst? - kérdé élénkülő arczzal a kapitány.

- Azt, a zsbói híres ménesnek a tulajdonosát. Azt mondják, hogy éppen olyan kitűnő lovas, mint az apja. No azt az egyet megengedem, hogy a magyarok, a mint mondani szokták, lóháton születnek.

A kapitány fölállott, előszólitotta Pétert és megparancsolta, hogy nyergeljék meg a lovát.

- Ezt már szeretem, kapitány. Furcsa egy ember vagy, igaz, hanem jó czimbora.

A kapitány fejében folyton ott motoszkált a Vesselényi Miklós neve. Hallott róla sokat, de még nem látta. Nagyon kíváncsi volt reá.

- Vajjon nekem való-e? - kérdé, mintegy önmagától.

- Mit dörmögsz, kapitány?

- Azt, hogy te jobb fecsegő vagy, mint katona.

- Az meglehet, de egy pohár borral megkinálhatnál, hallottam, hogy hegyaljai termést hoztak neked tegnap.

- Most már tudom, hogy miért látogattál meg, nem a vadászatra hívni, hanem bort inni. Jó-e a magyar bor, császári kapitány-barátom?

- Hm, gazember volnék, ha nem dicsérném, de előbb hadd kóstoljam meg.

- Hé, Péter, hozz bort a kapitány úrnak! Nagyon szomjas.

- Melyikből parancsolja méltóságos uram, én kapitány uram?

- A hosszú nyakú korsóból... siess, ne tátogj, mert a kapitány úr majd meghal szomjúságában!

- Alázattal jelentem, abban parádi bűdös víz van.

- Azért kell éppen azt hoznod.

Péter nem ellenkezett tovább, jobban tudja az ura, hogy mit csinál, mint ő. Elhozta a hosszú nyakú kancsót, mely gondosan be vala dugaszolva. Poharat is akart hozni.

- Ne bánts, fiú. Elmehetsz.

A kapitány magyarul beszélt Péterrel, a német tiszt úr egy kukkot sem értett belőle. Most aztán, hogy újra ketten maradtak a szobában, ismét németül folyt a társalgás.

- No kamerád, itt a legfrissebb hegyaljai termés. Mivelhogy magyar bor, igyunk belőle magyarosan. Nem hoztattam poharat, legalább annyit ihatsz belőle, a mennyi tetszik.

- Nagyszerű szokás mondhatom. Hja, okos emberek a magyarok.

- Persze, ha inni kell, hát könyv nélkül szeretnek inni.

- Könyv nélkül?... Nagyszerű egy elnevezés, azt jelenti, hogy senki sem számlálja meg a kortyokat.

- Te se számítsd meg, csak igyál - evvel sietve kibontotta, s oda adta, hogy igyék.

Ivott is az jó néhány kortyot, de aztán hirtelen elhúzta a szájától, szerette volna a földhöz csapni a korsót. Dühösen nézett a kapitányra, de szóhoz hamarjában nem juthatott.

- Úgy-e nagyon erős?

- Nagyon bűdös, átkozottúl bűdös.

- Hahaha!... No te ugyan megjártad.... Úgy látszik, a parádi vizből ittál, pedig ahoz bort is szoktak tölteni. No se baj, váljék egészségedre, ettől még senki sem halt meg.

- Leütöm az inasod fejét,... le én.

- Azt csak nem teszed. Ha neked nem tetszett az ő nótája, - gondolta szegény ficzko magában - keserüld is meg a bort. Van ám annak a fiúnak esze, azt mondom. Ha úgy tetszik indulhatunk a vadászatra.

- Én addig el nem mozdúlok innen, míg bort nem adsz, hogy feledtesse el velem az előbbi szörnyű kortyokat.

- Nem bánom, de előbb ígérd meg, hogy az inasom nótái fognak tetszeni.

- Megigérem, te... te veszedelmes ember.

A kapitány most már igazi hegyaljai bort hozatott oda Péterrel, ki vigyorgó ábrázattal nézett a vendég urra, s tisztelettel jelenté:

- Alázatosan jelentem uramnak, hogy a ló meg van nyergelve, s a kapuban vár a lovász.

A két tiszt fölkerelkedett és ment a vadászatra.

Fényes úri társaság volt már összegyűlve a vendéglátó grófnál. Nemcsak a környékből de a szomszéd Szabolcs, Szatmár, Bereg megyékből is feles számmal mentek el, mert pompás mulatság volt a róka-vadászat.

Az sem utolsó dolog, hogy az ilyen vadászatokat változatossá tevő lakomák alatt alkalom is nyílt szóba hozni a hazai állapotokat. Természetes ez a magyar embernek nagy idők óta.

VIII. Emberére talált.

A kastély tágas termében csoportokra oszolva beszélgettek az urak. Kiki előhozakodott a lovával, kutyájával. Nem győzték eléggé magasztalni.

Hihetetlen vadász-kalandokkal dicsekedtek, a mint ez már a vadászembereknek szokása.

A zsibói ifjú bárót legtöbben hallgatták. Fiatal tüzzel beszélt, s valahogy egyéb tárgyat is belekevert a társalgásba. Azt mondta, hogy milyen szép dolog volna az, ha a magyar urakat nemcsak a vadászási kedv hozná olykor-olykor össze, hanem egyéb is.

Nevetve jegyzé meg Cziráky János úr:

- Ott van a névnap, születésnap, lakodalom, halotti tor. Összegyűlünk, ha vigadni, vagy sírni kell.

- Vigadás meg sirás helyett okosabbat is tennénk, ha atyafiságos indulattal megbeszélnök, hogy mit lehetne tenni a közjóért, - mondá komolyan az ifjú báró.

Ezt már a terembe imént belépett császári kapitány is meghallotta, s röviden, tört magyarsággal megjegyzé:

- Arra, uram, legjobb egyet aludni. Ha az ember alszik, akkor nincsenek rossz gondolatai, s kívánja a legjobbat Magyarországnak.

Vesselényi reá nézett a gúnyolódóra.

- Tréfának is fáj az ilyen beszéd, kapitány úr. De nem csodálom, mert a ki a császárt szolgálja, annak nem kötelessége, hogy a mi bajainkat ismerje.

A kapitány merően, vizsgálódva nézett Vesselényi Miklósrá, mintha a lelkébe akart volna belenézni.

- Vesselényi Miklós báróhoz van szerencsém? - kérdé udvariasan.

- Az vagyok.

- Engem Széchenyi Istvánnak hívnak, - folytatá, s kezét nyújtotta az ifjú felé. - Azért jöttem erre a vadászatra, hogy a zsibói Vesselényi fiát személyesen is megismerjem.

- Miért mondotta az elébb, gróf, hogy legjobban teszi a magyar, ha alszik, minthogy a hazára gondoljon?

- Azért, mert eddig sem tett egyebet, csak aludt, s a multról álmodozott. E bizony nem sok.

- Aludt, igaz, de fel is fog ébredni, fel kell ébrednie.

- Hja, némely álom igen-igen mély, még ágyuval sem lehet fölrázni belőle az alvót.

- Akkor a füle mellett kell elsütni, hogy megrezdüljön tőle a füle dobja.

- Jaj annak, a ki elsüti az ágyút, reá támad a felriadt alvó és széttépi... Hagyjuk, urak, ezt a szó-beszédet, az idő pompás s minden inkább szeretnék lenni, mint megszalasztott róka. Lenn az udvaron láttam a lovát, báró, mondhatom, felséges egy állat.

- Én is tartok rá valamit.

- Hanem az enyém jobban fut.

- Azt kötve hiszem.

- Száz aranyat reá, hogy jobban fut!

- Tartom a fogadást.

A házi gazda felszólította a vendég urakat, hogy indulhatnak. A lovászok már vezetőknél fogva tartották a paripákat. Egyik szebb volt, mint a másik. Délczegen tánczoltak, s a fejüket emelgették, nyerítettek, mintha ők is meg akartak volna egymással ismerkedni.

Széchenyi felpattant pompás sárga ménjére s odaugratott Vesselényi mellé, kinek almásszürkéje úgy állott, mintha lába a földben gyökerezett volna. Elég volt gazdájának egy térdszorítása, hogy megfélelkezzenek ficzánkoló kedvéről.

- Tehát száz arany, Vesselényi meg a dicsőség! - figyelmeztette Széchenyi az ifjút.

- Bizom az almásszürkében, gróf, még nem vallottam vele kudarcot. Hanem a sárga is megteszi, meglátszik rajta, hogy nemes vér és jó nevelés.

A társaság hangos szóval megindult a kastély udvaráról. A sík rónán, a mint átrobogtak, félre állott utjokból a szántó-vető jobbágy, s alázatosan megemelte kalapját.

Széchenyi csak úgy odavetőleg megjegyzé:

- Ezek is gazdagok lehetnének, ha volna hozzá való eszük, mert csodálatos gazdag ez a föld.

- Az ám - jegyzé meg Vesselényi - csakhogy csatangol rajta a kegyetlen Tisza, s néhány nap alatt tenger lesz a rónából.

- Hm, azért van ember-ész és ember-kéz, hogy bilincseket verjen a Tiszára.

- Könnyű azt mondani, gróf. Jobban kell a Tiszát ismerni.

- A magyar ismerje jobban a világot, s ne maradjon mindig a régi. No de ez az ő dolga, ihol a róka, Vesselényi, fölzaklatták az agarak, utána!...

És kezdődött a versengés.

Felrobogott az úri társaság, kinek, a mint a lova győzte, nyitva állott a hatalmas síkság. A futóhomokba száz meg száz lópata nyomult bele, tágult a paripák szügye, sörénye lobogott. A szellő ijedve keresett menedéket, oda-oda csapódott a lovasok arczához, pirosra csókolta.

- Hajrá, haj!...

Elöl vágatott a sárga, előre nyújtotta a nyakát, mintha a levegőbe akart volna furakodni. Mindenütt nyomában Vesselényi almásszürkéje, a róka pedig ezer furfanggal igyekezett egerutat venni, de az agarak szörnyen szorították; bokor el nem rejthette, homokbuczkába be nem bújhatott.

Imhol egy cserjés jobbra, előtte két ölnyi földomlás, úgy tetszik, mintha messzire futó árok volna, melynek kiszáradt a fenéke. Ide menekül a róka.

A sárga mindig erősen tartja magát, nem enged az almás-szürke, a többiek messze hátra maradnak, nem győzi a lovuk, de a két legjobb ló, s a két legügyesebb lovas versengenek a dicsőségért.

- Hopp... Hopp!... - kiált Széchenyi, - hol van báró?

- Hopp... hopp!... mindjárt kezet foghatunk, gróf!...

Most ér a sárga a földomláshoz, egy csenevész kökény-bokor előtt hirtelen visszahorkan, a mögött van az árok, megáll, reszket a lába, s míg ura dühösen oldalába vágja a sarkantyút, Vesselényi almás-szürkéje repül, mintha szárnyai volnának, iszonyú az ugrás, eléri a túlsó partot, s tovább... tovább iramlík...

Ugrik a sárga is, de hátsó lába a túlsó part lejtőjéről visszacsúszik s éppen a kellő pillanatban pattan le nyergéből a gróf. Ha csak egy fél pillanatig késik, lovastúl hátrabukik.

Vége, a fogadást elvesztette.

Vesselényinek feltűnik, hogy több lábdobogás nem hallik, mint az almás-szürkéé, hátranéz, s hogy nem látja a grófot, megrántja a gyeplőt, füttyent egyet, s a nemes mén megáll...

Épen, mintha az apja varázs-füttye szállott volna reá örökségül.

- Patvarba, csak nem történt az ugratásnál baja Széchenyinek, - gondolja magában.

Visszaüget, s kiált:

- Hopp... hopp!...

- Jövök már, felel vissza Széchenyi s néhány percz múlva előbukkan a cserjésből. - Megvan-e a róka?

- Ördög bújjék a rókába, önre gondoltam inkább, visszatértem, hogy megnézzem, nem esett-e baja.

- Elvesztettem a fogadást, szerencsét kívánok a lovához, báró - és Széchenyi kezét nyújtotta Vesselényinek.

- Köszönöm - és hatalmasan megszorította az ifjú a feléje nyújtott jobbot.

- Teringettét, vasból van a tenyere.

- Magyar tenyér, nem sok keztyűt koptatott el.

- Örvendek, hogy megszoríthattam.

A két ifjú, mert alig volt közöttük hét év különbség, hosszan nézett egymásra. Nem titkolhatták, hogy mind a ketten szokatlan rokonszenvet éreztek egymás iránt. Néha elég egy félórai ismeretség, s két ember, ki csak hírből tudott egymásról valamit, összebarátkozik.

Széchenyi István és Vesselényi Miklós avval váltak el egymástól a vadászat után, hogy nemsokára találkoznak Zsibón.

- Viszontlátásra Zsibón! - mondá Széchenyi, midőn visszaindult Debreczenbe.

IX. Egy őszinte jó tanács.

Egy idő óta nemcsak vigadozni jártak Zsibóra a vendég urak. Lehetett volna ugyan módjuk benne, mert az ifjú báró épen olyan vendégszerető volt, mint az apja, hanem komoly gondolatok fészkelődtek a szívébe.

Gyakran megesett, hogy a lármás mulatozásra összesereglett urak komoly tanácskozásba keveredtek. Vesselényi Miklós indította meg a vitatkozást, vagy ketté vágta az üres beszéd fonalát, s azt mondta az uraknak:

- Okosabb dolgokról is beszélhetnénk, jó uraim. Az egész világ azt tartja rólunk, hogy drágább előttünk a lovunk, a puskánk, az agarunk, bizony még a pipánk is, mint a hazánk. Szégyen és gyalázat, urak, hogy így van, de rajtunk áll, hogy idővel másképen legyen.

- Hagyjuk a hazát, Vesselényi, miért bántsuk, ha nem segíthetünk rajta, - jegyzé meg vidáman egyik úr. - Én azt tartom, hogy a pipám kedvesebb előttem, ha jól szelel és finom dohány van benne, mint a hiába való szó-beszéd. Bécsben nem sokat adnak a magyar úr szavára.

- Majd fognak adni, ha látják, hogy nem aluszunk, hanem mozgolódunk. Megver a magyarok Istene, ha összedugott kézzel nézzük, hogy sülyed a magyar. Ördög és pokol, tennünk kell valamit, különben még úgy járunk, mint szegény Lengyelország, annyifelé tépnek, a hány az ellenségünk, pedig azt tudhatják, hogy sok az ellenségünk.

Tüzesen, lelkesen folyt a beszéd. A vendég urakra is reá ragadt az ifjú házi gazdának a lelkesülése.

- Úgy van, úgy! - kiálták, - reánk néz a haza, mert mi vagyunk a legtehetősebbek. Álljon elő valaki, mutassa meg az utat-módot és mi tenni fogunk.

Ekkor jelenté a szolgál, hogy új vendég érkezett Zsibóra; még pedig egy huszárcapitány.

Vesselényi sietett eléje, karonfogva vezette be Széchenyi Istvánt.

- Vígán vannak az urak! - szólott mosolyogva a gróf, - pedig nem sok kupát látok az asztalon.

- Egy kicsit bemelegedtünk annak a megbeszélésébe, hogy mit kellene tenni a hazáért, - jegyzé meg a házigazda. - Épen jókor jöttél, te is szólhatnál valamit hozzá.

- Nehéz feladat, barátom. Nagyon rossz tanácsadó volnék én. Attól, a mit én mondanék, ti mind elsavanyodnátok. Én annyi epét eszem naponta, hogy mind keserü, a mit beszélek. Tőlem kérdezzétek azt, hogy a lovatok milyen, azt megmondom, de a hazáról ne kérdezzetek, én ahhoz nem értek.

- Nem lesz az úgy, gróf, - szóltak közbe többen a vendég urak közül - a ki olyan sok földet bejárt, sokat tudhat az...

- Nem tudok én semmit, kevesebbet a semminél is. Annyit láttam, hogy mi a németekhez és francziákhoz képest nagyon koldusok és igen büszkék vagyunk.

- Van is mire, hősök ivadékai vagyunk, a históriából megolvashatja, a ki nem hiszi - mondá az egyik úr és büszkén a mellére ütött.

Széchenyi komolyan, kissé szomoruan is mondá:

- Ha az lenne büszke reá, a ki hajdanában hős volt, talán helyes volna, de mi avval sohase dicsekedjünk, hogy mi volt az apánk vagy a nagyapánk. Azt kérdezzük, urak, hogy mik vagyunk mi. Megmondjam-e, hogy mik?

- Hadd halljuk!... Hadd halljuk!
- De igérvék meg, hogy a fejemet nem török be!
- Kinek jutna az eszébe?
- Hátha mégis!... No hát urak, mi még nagyon tudatlanok, tulságosan büszkék és - folytassam?
- Elég volt!
- Még azt teszem hozzá, hogy egytől-egyig földhöz ragadt szegények vagyunk, pedig egyiknek-másiknak egész kis birodalma van, s mégis, ha hirtelen száz aranyat akarna valakitől kölcsön kérni, nem adnának neki, ha zálogba nem adná őseinek czifra, aranyrezes kardját. Látom, hogy nem tetszik, a mit mondok. Hallod, Miklós, mutasd meg a lovaidat, hadd lássam, azokról okosabban tudok én beszélni.

A vendég urak kedvetlenül, fejüket rázva hallgatták a gróf beszédét s egymásnak odasúgták:

- Nem csoda, hogy így beszól rólunk, hiszen császári kapitány. Bécsben nevelték, lám, biz a még magyarul sem tud eléggé.

Csak Vesselényi vette nagyon a szívére Széchenyi szavait, most is épen úgy, mint első alkalommal. A nagyeszü, komoly ifju érezte, hogy Széchenyinek igen-igen sokban igaza van, csak abban nincs igaza, hogy a magyar nemzetben nem bizik, sem a jövőben.

Alig várta, hogy a vendég urak elmenjenek s egyedül legyen vele.

- Bele kell nézmem a szívébe ennek a különös embernek, - gondolta magában. - Nem hiszem én, hogy drága kincset ne találnék ott, olyan drágát, melyre nemcsak Magyarország, hanem az egész világ büszke lehetne.

Harmadnapra elmentek Zsibóról a vendég urak. Ugy mentek el, hogy a házigazdát nagyon derék, sokra termett magyar úrnak tartották, hanem Széchenyit nagyon furcsa katonának.

Együtt maradt a két jó barát, mert immár jó barátokká lettek.

- Most én téged, kedves Istvánom, kivallatlak, - mondá egy este Miklós a vendégének.
- Nem vagyok én bűnös, hogy kivallass, Miklós.
- Bizony bűnös vagy te, még pedig nagy bűnös.
- Mi a bűnöm?
- Az a te bűnöd, hogy nem hiszel a magyar nemzet sorsának jobbra fordulásában; hogy a dicső multat nem becsülöd semmire. Ez a te nagy bűnöd.
- Bár ne volna igazam, szivemből kívánnám.
- No hát nincsen egészen igazad. Lásd, te még nem ismered jól a te hazádat és nemzetedet. Igen sokat jártál idegen földön, nem ismertél meg minket, a kik a Kárpátok ölében születtünk, a négy folyó vidékén nevelkedtünk fel, s a hazai levegővel együtt szívtuk be a hazaszeretetet. Van nekünk igen sok hibánk, de hidd el, meg is szenvedtünk értök. Hallottál valamit Kölcsey Ferenczről?
- A szathmári jegyzőről?
- A vármegye jegyzője ő, de annál még sokkal több és sokkal nagyobb: Isten akaratából lánglelkü költő is. A minap küldött hozzám egy gyönyörű verset. Hallgasd csak meg legalább az első és utolsó verseket.
- Meghallgatom, ha neked avval örömet szerzek, Miklós. Különben is nagyon boldog és szerencsés embereknek tartom azokat, a kik ébren is szépen tudnak álmodni. Olvasd!

Vesselényi Miklós elővette a papirlapot és olvasá:

Isten, áldd meg a magyart
Jó kedvvel, bőséggel,
Nyujts feléje védő kart,
Ha küzd ellenséggel!
Balsors, a kit régen tép,
Hozz rá víg esztendőt!
M megbühödte már e nép
A multat, s jövőndőt!

Széchenyi tenyerébe hajtotta a fejét, s halkán mondá:

- Olvasd tovább, Miklós!

Vesselényi égő arczzal, lelkesedve olvasta tovább ezt a gyönyörű költeményt, mely hasonló egy fájdalmas imádsághoz, melyet minden magyar embernek a szívébe kell vésnie, mert imádság nélkül olyan nagyon szegény a szív... Olvasta, szavalta, rezgő, mély hangon, sok érzelemmel, reszketve néhol...

Széchenyi pedig áhitattal, némán hallgatta végig. Aztán nagysokára megszólalt:

- Ismertess meg engemet is Kölcsey Ferenczzel!

- Nekem szívem szerint való, igaz barátom ő, kinél jobban nem tisztelek senkit ebben a hazában.

És a Vasember fia sokáig, nagyon sokáig elbeszélgetett Széchenyi Istvánnal a magyar nemzetről, a magyar hazáról. Elmondotta, hogy milyen rosszul ismerik a magyart odafenn Bécs városában. Azt mondják, hogy egyebet sem tud, mint dicsekedni, az országgyűléseken keservesen panaszkodni vagy fenyegetőzni, pedig a hatalmas bécsi uraknak nincsen igazuk. A nemzet csak azt kívánja, a mi őt megilleti, nem többet, de nem is kevesebbet. Tekintsék őt szabad nemzetnek, kivel csak a törvények szerint lehet bánni: ne nézzék úgy, mintha fegyverrel meghódították volna, s aztán parancsolhatnak neki kényök-kedvök szerint. Azt is mondják a magyar nemzetről, hogy tanulatlan, nincsenek szép városai, kevés a tudása, költőknek, íróknak kevés Magyarországon a becsülete... Hiszen igaz... igaz, csak hogy hány esztendeig kellett a törökkel harcolnia?... A többi nemzeteket nem háborgatta annyiszor a török, mert a vitéz magyar megállította útjában. A sok háboru miatt pedig sem szép városokat nem építhetett, sem a tudományban nem haladhatott előbbre. De legyen csak ideje és békessége ennek a nemzetnek, majd másképen lesz minden.

- Másképen kell lennie, Miklós, én is azt mondom. Köszönöm, hogy ezeket elmondtad, mondj el nekem még sokat, sokat mondj el Magyarországról. Az én szívemet sem lepte el egészen a rozsdá. Sokan szépen el tudják mondani, a mit éreznek, én nem tudom elmondani semmiképen. Sokszor szeretnék sírni, mint egy ártatlan gyermek, úgy fáj valami, aztán, ha szólani kezdek, csúfolódom, gunyolódom. Ezért nem tudják azt az emberek, hogy én milyen vagyok. Talán még magam sem ismerem magamat. Csak annyit tudok, hogy a tunya, cifrálkodó katonaeletet irtóztatóan meguntam. Nekem valamit tennem kell, valamit dolgoznom, mert ha ez így tart tovább, erősen meg találom magamat utálni...

- Dolgozzunk együtt a haza javára, István! - mondá ünnepi hangon, lelkesen ragyogó szemmel a vasember fia. - Ha a tehetősek és hatalmasok szövetkeznek, abból sok jó származhatik.

Széchenyi gyönyörködve nézett ifju barátjára.

- Irigyellek téged, Miklós, a te szemed telve van tüzzel, a te hangod erős, mint egy orgona bűgása, ha te szólani kezdesz, ezer meg ezer ember szíve kezd hangosan dobogni, de... de...

- Miért hallgattál el barátom?
- Valamit szeretnék neked mondani, ha meg nem haragudnál reám.
- Jó barátok vagyunk, az igaz szó a barátság legbiztosabb jele, csak ki vele.
- Azt akarom mondani, hogy te gyémánt vagy, de még csiszolatlan gyémánt. Magyarországot jobban ismered, mint én, de a nagy világból édes keveset. Adnék neked egy őszinte jó tanácsot?
- Mindig szívesen fogadom.
- Jere velem, járjuk be a félvilágot, ha nem is épen az egészet, legalább a hiresebb, előrehaladottabb népek országait.
- Mennék én szívesen, mert tudom, hogy nagyon sokat tanulhat az ember, de -
- Pénzed nincs, úgy-e ezt akartad mondani.
- Birtokom szép van, de pénzem ahhoz kevés, hogy neki vágjak Európának.
- Hiszen, ha a magyar urak szokása szerint pompás kísérettel mennénk, királyi vagyon kellene ahhoz, de nem így akarnám én.
- Nem így?
- Bizony nem, édes Miklósom.
- Csak nem gyalog, egy tarisznyával a hátunkon?
- Olyan formán. Gyalogolnánk, a míg kibirjuk, legalább erősödnének a lábunk izmai! Megkóstolnók az éhséget, beleharapnánk a szomszúságba, még akkor is, ha ehetnénk és ihatnánk. Megáztatna az eső, megszáritana a szél. Hálnánk szalmán, takaróznánk a csillagos éggel, megpróbálnók, hogy vajjon meg tudnánk-e küzdeni az étellel, ha napszámosoknak születtünk volna. Az én pénzem lenne a tied is, a tied az enyém is... No, reá állasz?
- Itt a kezem, reá!... A jó tanácsot köszönöm, az ajánlatot elfogadom.

A két tüzelekü barát kezet szorított, s evvel elhatározták, hogy Európát-látni együtt indulnak el gyalog, egy utazó táskával a kezökben. Vajjon tudnának-e ma az ifjak ilyen erős lelkűek lenni, tudnának-e így lelkesedni, kényelmet így megvetni, megerőltetést, fáradalmakat így keresni...?

Vajjon tudnának-e?

X. Idegen országok titka.

Ugy volt, nem másképen, hogy Magyarországnak két gazdag főura egy szép napon vándorbotot vett a kezébe s egyenesen Bécsnek vette az útját. Világot látni mentek. Szakasztott így csinálják még manapság is a buzgó mesterlegények. Nem elégszenek meg egy-egy kis várossal, hanem reá adják a fejüket hosszú útra, vándorlásra. Bár sokan követnék, mert még az egyszerű iparos is lehet hasznára, becsületére a hazának, pedig az ő oldalán nem csörög kard, sem az országgyűlésen hatalmas beszédek nem tart, sem világra szóló tudós könyveket nem ír.

No hát a Vasember fiát is, meg Széchenyi Istvánt is az a szándék vezette idegen országokba, hogy tanuljanak, lássanak minél többet s úgy térjenek haza, mint a mézzel megrakodott szorgalmas méhek.

Egy szerető sziv egész melege kellene ahoz, hogy méltóképpen lefesse, minő lelkesedés vezette a Vasember fiát erre az útra. Hogy versengettek egymással a gyaloglásban, s megmepihenve hús patak partján, százados fák árnyékában, elő-elővettek egy-egy angol könyvet, s olvastak együtt. Széchenyi volt a mestere Miklósnak, ő magyarázgatta a legnagyobb angol költő híres műveit.

Soha buzgóbb tanítvány nem hallgatta a mesterét, mint a Vasember fia Széchenyi Istvánt. Nem kerestek mulatságot, örömet, pedig a gazdag ifjak főleg azért mentek ki akkor idegen országok nagy városaiba, hogy ott fényes arany pénzen vásároljanak úri mulatságot. Kimen-tek duzzadt pénztárczával és hazajöttek az elhagyott hazába üres zsebbel, sőt néha ráadásul - adóssággal.

Meg akarták mutatni a világnak, hogy ők magyar urak, csak úgy szórták a pénzt, de sem szépet, sem hasznosat nem tanultak. E helyett bizony sokszor előfordult, hogy hazajöttek s fitymálták a maguk nemzetét, majmolták az idegent, nem is akartak immár magyarul beszélni...

Imhol nézzétek a Vasember fiát, s az ő csodálatos mesterét! Ezek ám a derék magyar urak!

Talpon vannak hajnali szürkület óta, úti por lepi a köntösüket, verejték cseppek gyöngyöznek a homlokukról, egy hitvány bajor kunyhóban a csupasz földön töltötték az éjszakát, s most München városa felé törekszenek.

Ide s tova dél felé jár az idő, s ők két mázos agyag-fazekacska aludt-tejet ittak egy korcsmában, megettek egy-egy karéj rozs-kenyeret.

S még hozzá jó kedvük is van.

Bizony, jó kedvük van, még tréfálnak is.

Mondja Miklós:

- Beléharapnál-e, Pista, egy sült libába, ha most hirtelen a szádba repülne?

- Előbb tőled kérdezném meg, Miklós, hogy te mit csinálnál?

- Odaadnám egy fazék aludt-tejért, mert annál még a tokaji bor sem különb, aztán nekünk, fogadásból, az az eledelünk immár hatodik hete.

- Teringettét, csak ez a bajor út olyan kavicsos ne volna! Mégis jobbak odahaza az alföldi utak, he?...

- Azok olyan barátságos sárral vannak kipárnázva egy-egy eső után, hogy térdig mászkálnánk benne.

- Legalább nem törné fel a talpukat. Valamikor még másképen lehet az.

- Adja Isten! De nini, az a német ugyancsak elakadt a pompás kavicsos úton... Gyerünk, kérdezzük meg, mi a baja?

Csakugyan siralmas helyzetbe jutott a szegény bajor paraszt, ki egy krumplival telt szekeret indított a városnak s mert valószínűleg elaludt, a lovak megkivánták az apró fűzfa-bokrok leveleit s addig közeledtek hozzá, míg a sánczba borították a szekeret. Még a gazda is leesett a szekérről, s nagy siránkozással szedegette garmadába a krumplit.

A lovak nem sokat bánták, mert épen egy fűzfabokor állott az orruk előtt. Nem törődtek ők a krumplival.

- Mi a baj, atyafi? - kérdé Széchenyi németül.

- Látjátok, pajtások, utólért a baj, feldült a szekerem.

- Hm, pedig szép egyenes az út....

- Aludtam egy kicsit.

- A lovaknak pedig nem adtál enni, mi?

- Igaz... igaz. Már most mit csináljak? Adjatok jó tanácsot, mert már nem tudok gondolkozni.

- Szedd le a szekérről mind a terhet, emeld ki a szekeret a sánczból, rakd fel újra a krumplit, s többé aztán ne aludjál. Legyen több eszed, mind a lovaiddnak van.

- Sok időbe kerül az, sietnem kellene, hát ha mi hárman így is kiemelnök a szekeret. Látom, jó erőben vagytok.

- Mit mond a német, Pista? - kérdé Vesselényi.

- Azt mondja, hogy segítsünk rajta, emeljük ki a szekerét.

- Tudod, mit?... Mondd meg az atyafinak, hogy én kiemelem, ha jól megfizet.

- Szegény ördög ez, mivel tudna jól megfizetni?

- Nem pénz kell, hanem lakasson jól, úgy látom, tarisznya lóg ott a szekér oldalán. No meg krumplija van elég, abból is süthetünk. Pompás egy eledel a sült krumpli.

Széchenyi mosolygott, s nyomban megtette a bajor parasztnak az ajánlatot:

- Atyafi, ez az én czimborám kiemeli a szekeredet, ha nekünk adod, a mi a tarisznyádban van.

- Kevés van ott, egy kicsi túró és egy fél kenyér.

- Hát sód van-e?

- Van, hála Istennek.

- A krumpliból is választunk néhányat.

- Hehehe!... Persze... persze,... adok abból is tíz nagyot, a legnagyobbakat... hehehe!

- No épen elég lesz... Most pedig csapj a tenyerünkbe, hogy áll az alku.

A bajor paraszt furcsának tartotta ezt az alkukötést, de készségesen reá állott. Látta, idege-
nekkel van dolga.

Ekkor Miklós megragadta a félig felfordult szekér hátsó oldal-rúdját s egyet lódítva rajta, krumplitól együtt kiemelte a sánczból, bizony még a lovak is elszörnyűködtek ezen a roppant erőn, mert ott hagyták a fűzfabokrot s füleiket hegyezve állottak engedelmesen a rúd mellé.

A bajor paraszt tátva felejtette a száját. Ilyet még a nagyapja sem látott. Gondolta magában:

- Hiszen, ha nekem ekkora erőm volna, dehogy tartanék lovat, hátamra venném a szekeret, s vinném a városba, a mi eladni valóm van.

Nem is mulasztotta el, hogy vállára ne veregessen az idegen mesterlegénynek s meg ne kérdezze tőle, hogy hova való?

Széchenyi nevetve felelt:

- Ne törődjél te avval, jó ember, hanem add ide a tarisznyádat, s válaszd ki a tiz legszebb krumplit, mert éhesek vagyunk.

- Halljátok, nem tizet, hanem húszat adok, ráadásul egy kis füstölt disznólábat is, ha megmondjátok, hogy mi a mesterségeitek, mert annyit látok, hogy vándorló legények vagytok.

- No, jó, hát tudd meg, hogy a barátom kovács, én pedig asztalos vagyok.

- És honnan jöttök, hova mentek?

- Keletről jövünk, nyugatra megyünk, onnan pedig vissza újra napkeletre.

- Hm, mekkora erő,... mekkora erő!...

A derék paraszt oda adta minden elemózsiáját s kiválasztott huszonöt szép krumplit, öttel megtetézte, s ráadásul kezét is szorította a derék idegen mesterlegényekkel.

Miklósnak szörnyen tetszett ez a barátság, s véletlenül úgy meg találta szorítani a feléje nyujtott tenyeret, hogy a bajor paraszt nagyot kiáltott, s alig tudta egymástól elválasztani az öt ujját.

Fújta is erősen, de azért kaczagott.

- Ne ijedj meg, jó ember - vigasztalta őt Széchenyi - mi ott keleten így szoktunk kezét szorítani, még pedig azért, hogy ne tagadhassa el, a kivel egyszer paroláztunk...

- Ejnye, be furcsák vagytok ti ott keleten! Csak nem vagytok tatárok?...

- Valami olyanfélék, nem sokkal rosszabbak, de nem is sokkal jobbak, úgy hívnak, minket, hogy magyarok....

- Sohasem hallottam rólatok, - felelé együgyüen a bajor.

- Elhiszem, de azért csak élünk.

- És nagyon erős a markotok. Isten áldjon meg! Ha visszafelé jöttök, szóljatok be Kunigsfeldre Bitter Jánoshoz, szívesen adok még abból, a mim van, de a barátod kézszorításából többé nem kérek.

A bajor elindult, a mi két mesterlegényünk pedig összenézett, mosolygott, Széchenyi pedig utána kiáltott a parasztnak:

- Hé, Bitter János gazda, álljon csak meg, valami emléket adnánk magának.

Benyúlt tarsolyába s három darab arany pénzt vett elő, markába nyomta az álmétkodó bajornak, s intett a kezével, hogy egyet se hálálkodjék, hanem menjen Isten hírével.

- Ej no - tünődék magában a paraszt, - hátha mégsem asztalos meg kovácslegények ezek a magyarok!....

Egyet gondolt, s a szekérben keresgélve egy agyagkorsó méhsört kotorászott elő, azt is felajánlotta a furcsa idegeneknek....

Igy aztán igen nagy barátságban váltak el.

Hej, milyen pompás lakomát csaptak a fűzfabokor aljában! Miklós száraz galyakat tördelt, István tüzet rakott, s míg a túrót meg kenyeret megették, addig a krumpli is ropogósra sült. A méhsör is jó volt. És a két hatalmas főúr nagyon megelégedett vala. Mondta is a Vasember fia:

- Soha ennél jobban nem esett még ebéd nekem.

- Tudod-e, mi volt a fűszere, Miklós?

- Tudom, becsületes munkával szereztem. Vannak pillanatok, mikor irigylem a föld népét, a szegény jobbágyokat, kik a heti robotmunka után sárból rakott kunyhóikban az egy tál ételt fakanállal merítgetik s mondhatatlan jó étvágygyal fogyasztják el.

- Okosan mondta valamelyik bölcs, hogy az a legboldogabb ember, a ki kevéssel beéri. Hanem azt mondom, most aludjunk egy félórácskát.

Fejük alá tették vánkosnak bőrtarsolyukat, és reá szállott szemükre az édes álom. Idegen országoknak derült ege mosolygott rájuk, virágkelyheken ringatózó bogarak zümmögtek, elővillant a fűszálak mögül az okos gyík gyémánt szeme.... Madarak csicseregtek altató dalt, s a gyöngye szellő rezgette a leveleket.... Mind-mind álmot susogtak.

Mert ez a felséges, szép természet mindnyájunknak az édes anyja. Virág nyílik idegen földön is, szebbnek látjuk azt, a melyik a mi édes hazánk földjébe tapad gyökérszálaival.... Csak a jó Isten annak a megmondhatója, hogy miért fáj a szívünk, mikor messze idegenben reá gondolunk kicsiny hazánkra, egyszerű szülőfalunkra... Ha eszünkbe jutnak gyermek-játékaink, játszó-társaink, édes apánk, édes anyánk....

Aludjatok, ti nagyatermett főúri sarjadékok, édesen aludjatok, álmot lássatok a szegény hazáról, melyet ti ott is úgy szerettek, melynek majdan apostolai lesztek.... A jó és nemeslelkű embereket szeretik az álom szelíd, jóságos tündérei....

*

A mi szépet és csodálatosat teremtett az emberi elme, diszére a nagy városoknak, hasznára a szerencsés nemzeteknek, mindazt látták ők okos szemmel, tanulni vágyó elmével. Látták és megjegyezték.

A francziák pompás palotái, az angolok gépjai, a németek józan rendszeretete, virágzó vetések, rendezett országutak, kitünő mintagazdaságok, gyönyörű iparcikkek, pezsgő kereskedelem... ó, mennyire előbbre haladtak a nyugati népek...!

A sok-sok millió kéz serény munkája csodákat mível.

A ki dolgozik, az előre halad, a ki henyél, annak el kell pusztúlnia, mert a világ halad előre. Balgatag ember az, a ki megmarad a régi mellett, s azt mondja:

- Apám is így tette, így a nagyapám is, miért lennék én külömb, mint ők. Lám bizony ők is megéltek valahogy, megélek tehát én is.

Pedig a magyar ember is abban az időben így gondolkozott; elélték századokig az ősi nemes kuriában, s nem igen jutott eszükbe, hogy a fedelet megbolygatta a szél, hogy a vakolat omladozó félben van; még az sem volt nagy baj, ha itt meg ott behullott az eső. Hiszen, ha egy-két csepp behull, nem nagy baj az, nincs ám mindig eső...

Ha valaki figyelmeztette:

- Ejnye, uram-bátyám, jó lenne a házat kissé megigazítani, - mindjárt készen voltak a felelettel:

- Ej, ráérünk arra még!

- Meg kell ennek változnia - mondogatták az idegen országokban hazájokról beszélgető ifjak.
- Föl kell rázni a nemzetet, s a fülébe kell mennydörögni: „Fogj munkához, magyar! Ha őseid dicsők valának a harcban, s annyi századon át megvédték és megtartották a hazát, neked most tanulnod kell, hogy okosabb légy apádnál. Nem lesz az a munka alábbvaló, mint az ősök vitézsége, mert ha dicsőbb a munkás kéz, a becsületes szándék. Végy most tollat a kezvedbe, írd édes nyelveden szép könyveket. Végy a kezvedbe gyalut, kalapácsot, faragó fejszét, tüt; építs házat, kovácsolj éket, rakj istállót, varrj ruhát... nem szégyen az, hanem kötelesség. Szántsd fel a parlagot, vess el termő magot az eddig terméketlen földbe, irtsd a gyomot, csapold le a bűzös mocsarat, s hol eddig mértföldre terjedő iszap, nádas volt, arany kalász hullámoztatja majdan a fejét...! Áss be a föld kebelébe, hozd elő a rejtett kincseket, az aranyat, ezüstöt, kőszentet, vasat, nemes érczet. Légy munkás, és majdan megelégedett, gazdag leszel. A kanyargó Tiszát, mely olyan, mint egy, tüzes paripa, fékezd meg erős kézzel, rakj töltést a partjaira, hogy ki ne áradjon, s koldussá ne tegyen ezer meg ezer embert; eressz Tisza-Duna hátára hajót, mely gyorsan sikamlik alá a hömpölygő folyó hátán, visz embert, nehéz terhet, gyorsabban, és biztosabban, mintha ló, ökör húzza csikorgó tengelyű szekereken százszoros kerülővel...

....Dolgozzál, fáradozzál, reménykedjél, magyar, a szebb jövőben, s meglásd, az Isten is megsegít, mert a ki dolgozik, az a leghathatósabban imádkozik...!”

Ezek a szép gondolatok töltötték el a két ifjú szívét, csordúltig volt ez a két nemes szív.

Így készültek elő valami nagy munkára, mely oda haza várt reájok; valami nagy, szent munkára...

Mi volt ez a Munka?

Elmondom majd szépen sorjában.

Lehet-e nagyobb gyönyörűség ezen a világon, mint szeretettel beszélni a nagy és dicső férfiakról, kik azért éltek, hogy milliók javára éljenek!..

Pataki Mózes, a te tanítványod szívébe hintett mag csirát fogott, nő... nő... és fog áldásos gyümölcsöket teremni...

XI. A zsibói sírbolt új lakója.

A külföldi útjából hazatérő Vesselényit Zsibón azzal a hírrel fogadták, hogy Pataki Mózes nagy beteg.

Hozattak Kolozsvárról egy nagyhírű doktort, hogy gyógyítsa meg a tudományával, biztatta is a tudós, hogy nem lesz baj, ne aggódjanak. Mindössze az történt a derék tanítóval, hogy beteg tüdővel született, ez a tüdő napról-napra sorvad, addig sorvad, a míg többé nem lehet használni.

A tudós doktor igen természetesnek találta, hogy egyszer csak meg kell halnia még a legdicsőbb, a legnagyobb embereknek is. Annál is inkább, mert egy diák közmondás azt tartja:

- A halál ellen nincs orvosság a kertekben.

Nincs tehát a világnak az a gyógyító fűve, csoda-balzsama, a mivel a kegyetlen halált el lehetne szédíteni.

Miklós csaknem fiúi gyöngédséggel látogatta, vigasztalta a drága beteget, az ő lelkének, szívének sok éven át gondviselőjét.

- Nem lesz veszedelem, édes Pataki bácsi - mondogatta, a beteg sovány kezét szeretettel simogatva.

- Nem, nem, Miklós. A halál nem a legnagyobb szerencsétlenség ezen a világon. Félnek tőle azok, a kik hitványul éltek, én nem voltam rossz ember. Én a halált igen csendes, sokáig tartó álomnak gondolom, de nem örökké tartó álomnak. Az a jó Isten, kiről neked gyermekkorodban olyan sokat beszéltem, gondoskodik az élőkről és halottakról. Áldja meg az Isten a te jószágodat, édes fiam, immár jóakaró uram.

- Ura sohasem voltam, jó barátja lenni kegyelmednek mindig óhajtottam. Ha nem szeretném is úgy, a mint szeretem, szent kötelességem volna ápolni, meglátogatni.

- Jó... jó, édes anyád, a méltóságos báróné olyan jó, mint a menyébéli angyal. Áldom őt... ó, én áldom őt...

- Kedves mesterem!

- Mit láttál idegen országokban, beszélj én kis uram!

- Ó, ha Magyarország ott állana, a hol Franciaország, Angolország...! Nagyon sok a tenni valónk. Széchenyinek igaza volt, mikor az mondta, hogy koldusok vagyunk. Nemes udvarházaink kunyhók azokhoz a palotákhoz képest, földjeink ugarok, utaink hitványak, tudásunk tudatlanság... Nem is hasonlítom össze, fájna a kép... mert a ki szereti hazáját, az ne becs-mérelje...

- Hanem tegyen érette, fiam! Te fogsz tenni, én azt tudom. Mikor gyermek voltál égett az arcod és lángolt a szemed, valahányszor elmondtam neked, hogy mi mindent tehetne nálunk egy-egy hatalmas úr... Nem kell egyéb, mint megkezdeni a munkát. Ó, hogy nem érhetem meg!.. Nő, nem panaszkodom. Onnan felülről alá nézek onnan meglátok mindent. Néha azt gondolom, Miklós, hogy az a sok-sok millió csillag az égen azoknak az örökös szemei, a kik meghaltak, s a kik itt a földön hagytak valakit, olyan valakit, a ki nekik nagyon drága volt... Onnan vigyázzák éjjeli álmukat és imádkoznak érette az Istenhez.

A mint így beszélt halkan-halkan, szeme lezáródott, arcza lázas tűzben égett.

A hatalmas ifjú úgy érezte magát a haldokló szelíd, csodás szavainak a hallatára, mintha átválnának gyermekké és egy szomorúan szép mesét hallgatna téli este a kandalló mellett.

Mikor a beteg elhallgatott, csak megeredt szeméből a könny és sírt.

Sejtette, hogy az ő tanítójának ez volt utolsó meséje.

Ebben az utolsó mesében is nemes szíve szólott a szeretett tanítványhoz.

Meglátogatta másod-harmad nap. A beteg hosszan-hosszan nézett rá, de keveset szólott. Negyednap evvel a kéréssel fordult hozzá:

- Miklós, úgy-e adsz egy kis helyet a nagy kertben nekem. Itt szeretnék pihenni a te közeledben. Nekem olyan jó dolgom volt nálatok, én olyan boldog voltam Zsibón...

Miklós meghatottan felelt:

- Kegyelmed, Pataki bácsi, a miénk, a Vesselényi-családhoz tartozik, oda nőtt a szivünkhöz. Együtt élünk, mert még fog élni velünk, s aztán ha majd elszólítja a halál, akkor... akkor egymás mellett hadd pihenjünk a családi sírboltban.

A beteg csodálkozva nézett tanítványára.

- Nem... nem, azt én nem érdemtem meg. A nagy Vesselényiek sírboltjában én?

- Mind egyformák a jók ott az örök bíró előtt, a szeretet pedig ezen a földön a legerősebb kapocs.

És úgy történt, a miképen a Vasember fia mondá.

Nagy időkre szóló fényes példa gyanánt fenmaradt annak emlékezete, hogy a büszke nemes ősök mellé helyezték a derék Pataki Mózes hült tetemét. A címeres halottak nem fenyegették meg csontujjaikkal az új lakót. Olyan jól megférnek egymás mellett azok, a kik szívben és lélekben egyformán jók és nemesek valának.

Ha éjfélnekint lepattant a kő- és érczkoporsók fedele, s egyenkint kiszállottak halotti ágyaikból a hajdan erős, hatalmas Vesselényiek, szóba állottak az egyszerű nevelővel, s kérdezték tőle:

- Milyen a mi unokánk, derék mester, becsületére válik-e a családnak?

- Engem így becsült meg érdemen felül, ebből tudhatjátok, hogy unokátok, fiatok épen olyan nagy a háladatosságban, mint ti valátok a vitézségben és állhatatosságban.

Vajjon vethetnék-e szemére unokájoknak az ősök árnyai ezt a dicső cselekedetet?...

Nem, bizonyára nem, mert a síron túl nincs büszkeség és nincsen háladatlanság. Büszkék és háladatlanok csak az élők tudnak lenni.

XII. Egy félelmes vezérszónok.

Valahára kihirdették Erdélyországban, hogy az urak összegyülehetnek, tanácskozhatnak, országos dolgokat megbeszélhetnek. Azért mondom, valahára, mert nagy idő telt el, mióta együtt voltak utoljára a nemes urak. Akkor még élt a híres-nevezetes zsidói báró, a Vasember.

De hát odafenn Bécsben úgy gondolkoztak a mindenható miniszterek, hogy kár az időt gyűlésekre vesztegetni, elég egy-egy szigorú rendelet, azt leküldik Bécsből az erdélyi kormányzóhoz, az erdélyi kormányzó majd gondoskodik arról, hogy a parancsot teljesítsék.

Nem is szükséges az, hogy az urak mindig csak az ország törvényeit emlegessék. A törvény olyan országban, mint Erdély- és Magyarország volt, nagyon kellemetlen dolog, mert nemcsak arról szól, hogy mit kell a nemzetnek megtennie, hanem arról is, hogy mi szabad a kormánynak és mi nem szabad.

Akkor úgy állott a dolog, hogy a kormánynak minden szabad, a nemzetnek pedig édes-kevés. Aztán az is baj, ha azt az édes-keveset hangosan követeli.

Aztán még azért sem szerette a bécsi kormány az országgyűlések összehívását, mert mindig akadt egy-két tüzes magyar szónok, a ki vakmerően a szemére lobbantotta a bécsi minisztereknek, hogy ők bizony nem tisztelik eléggé a törvényt, s olyant is elrendelnek, a mit nem volna szabad.

Addig húzták-halasztották tehát az országgyűlés összehívását, a míg csak lehetett. Utoljára azonban össze kellett hívni.

Hej, mozgalmas napok, hetek, hónapok voltak azok Erdélyországban. A ki legbátrabban lengette a zászlót, legtüzesebben és legékeesebben szólott: a Vasember fia volt.

Tudjátok-e, mit tett ő? Eljárt egyik megyéből a másikba, megjelent a megyegyűléseken, fölleskítette, biztatta az erdélyi urakat, hogy bizzanak a szebb jövőben. Ne higyjék azt, hogy örök időnkig ilyenek maradnak az állapotok. Ne higyjék azt, hogy lehet egy országot, mely szereti a szabadságot, puskával és szuronyokkal kormányozni.

- Tudjátok meg, jó urak, - mondá a kolozsvári megyei gyűlésen, - Erdélyország csak akkor lesz igazán boldog, ha egyesül Magyarországgal. Eltépték egymástól ezt a két testvérországot nagy kárára és nagy szomorúságára a magyar nemzetnek. Olyan sok száz esztendeig egy volt a két ország. Aztán jöttek szerencsétlen, zavaros idők, egymással marakodott a magyar, bizony megbüntette Isten; avval büntette meg, hogy testvértől a testvért elszakította: De jó és igazságos az Isten, a nemzetet nem akarja megsemmisíteni, összehozza újra azokat, a kik egymáshoz tartoznak.

És olyan szépen, olyan hatalmasan tudott beszélni a Vasember fia, hogy a megyei urak mind fölleskültek általa.

- Jertek el mind... mind a kolozsvári országgyűlésre, a kinek helye van ott; ne hallgassatok gyáván, hanem mondjátok meg, a mi a sziveteken fekszik. Hadd tudják meg odafenn a bécsi miniszterek, tudja meg a mindenható Metternich herczeg, hogy nem juhok a jámbor erdélyi urak, kiket kolomppal lehet vezetni, s egy-két puskaropogással megijeszteni. Nem akarunk mi egyebet, csak az igazságot, hanem azt akarjuk szívvel-lélekkel. És mi lett a Vesselényi buzdításainak eredménye?

Az lett, hogy megmozdult az erdélyi urakban a szív, fölébredt a hazaszeretet, megtanultak újra lelkesedni, amitől a hosszú idő alatt egészen elszoktak. Nem mondták ezentúl lanyhán:

- Hadd legyen úgy, amint van minden. Háboru nincs, katonává ugy sem lesz a nemes, legjobb élni falun és gazdálkodni. Vannak a királynak hivatalnokai, azok majd beszedik az adót, kormányozzák úgy, a hogy tudják ezt a boldogtalan országot.

Bizony nem gondolkoztak így, mert parázs volt Vesselényinek minden szava, tüzet fogott, perzselt, a hová hullott. Már pedig a szivek kellős közepébe hullott.

És nemsokára ő lett a vezér.

Arra született, hogy vezér legyen. Már az alakja olyan parancsoló volt. Széles, előre álló homlokára ráütötte bélyegét az értelem; szeme átható pillantásu, a lelkesedés perczében pedig villámokat szóró volt; széles vállán egy sziklát elhordhatott volna.

Kevés ember volt hozzá fogható a két hazában.

Egyszer egy császári főhadnagy sértő szót talált kiejteni a magyarok ellen, magyar urak társaságában. Vesselényi meghallotta, s oda lépett a sértegető katona elé.

- Hogy értette az úr, miket az imént mondott? - kérdé szigoru hangon s belemélyesztette sas-szemét a főhadnagy arczába.

- No hát úgy értettem, a mint mondtam. Az erdélyi magyarok nem férnek a bőrükben, s örökké lázadáson jár az eszük, így mondtam.

- Hazudik az ur, galád, alávaló módon hazudik! Ezt meg én mondom az urnak, én Vesselényi Miklós.

A főhadnagy nem várt ilyen feleletet, elsápadt belé, s önkénytelenül a kardja markolatához kapott.

- Elvegye arról a kardról a kezét, mert kardostól együtt ketté töröm.

- Ez vért kíván!

- Elhiszem, hogy vért. Készen állok reá.

Másnap, - úgy beszélük, - de meg harmad, negyed, sőt huszadnap sem látták a magyart becs-mérlő főhadnagyot a kolozsváriak, mert Vesselényi Miklósnek a kardja olyan iszonyú sebet vágott a fején, hogy, Isten csudája, ha abból valami tudós doktor drága pénzért meggyógyítja.

Csodálatos biztossággal lőtt és vívott, aczélkemény volt az ökle, de soha nem kereste az alkalmat, hogy valakibe belé kössön. Ám, nem is vitte el senki szárazon, a ki belé akadott.

Vezérnek született.

Ha akkor háborús idők jártak volna, talán ma többen ismernék a nevét, többen ismernék, de jobban bizonyára nem tisztelhetnék.

No de mindent elmondok apróra.

Bezzeg görbe szemmel néztek a Vasember fiára a kormány tagjai. Azt mondták róla, hogy nagyon veszedelmes ember, jó lesz őt szemmel kísérni: jó lesz, ha meghallgatják minden szavát. Mondhat ő még a nagy hevesség közepett olyan szavakat is, a mikért aztán meggyűlhet a baja...

No... no, csak türelem.

A Vesselényiek vérében van valami nyughatatlanság, nem hagy ez majd békét Vesselényi Miklósnek sem, s ha egyszer megfeledkezik magáról, akkor baj lesz.

Úgy történt.

Akkor tájban nagyon szigorú rendelet tiltotta azt, hogy valaki engedelem nélkül könyvet vagy újságot nyomasson ki. Előbb oda kellett adni írott alakban a könyvet egy császári hivatalnoknak, hogy olvassa el. Az a hivatalnok aztán elővette a veres plajbászt, s azokat a részeket, a mik neki nem tetszettek, szépen kihúzta, sőt gyakran megtörtént, hogy az egész könyvet kihúzta és visszaadta az írónak e szavakkal:

- Ezt a könyvet kinyomatni nem szabad, mert én nem engedem meg.

Ha valahogy mégis kinyomattak olyan könyvet, akkor a császári hivatalnok elszedette mind, az író és a könyvnyomtatót szigorúan megbüntette.

Ezt a dolgot úgy hívták diák néven, hogy cenzúra.

Történt pedig, hogy az erdélyi urak egy szép folyamodó irást nyújtottak be a kormányhoz. Ezt kérték benne alázatosan:

- Engedje meg, hogy az országgyűlésen mondott beszédeket kinyomathassák s így szétküldjék az országban, hadd tudják meg azok is, kik nincsenek jelen, mit és hogyan beszéltek a követ urak.

A kormány kereken megtagadta.

Ekkor Vesselényi a maga költségén könyomdát állított fel, s nem törődve a tilalommal, kinyomatta a néhány ülésen mondott beszédeket. Tette pedig ezt azért, hogy az ország többi nemes urai, polgárai tudják meg, hogy a követek bátran és férfiasan szólnak az ország dolgában. Azért is tette, hogy minél többen buzdúljanak fel, s érdeklődjenek a közügyért, mert a haza nem egy-két szónoké csupán, hanem minden polgaré.

Nem volt tehát semmiféle rossz szándéka. Még azt sem foghatták reá, hogy mutogatni akarja magát. De bezzeg reá fogtak egyebet.

- Nézzétek a büszke zsidói bárót, hogy tiporja lábbal a törvényt. Nem elég, hogy a pozsonyi gyűlésen, meg a szatmári megyegyűléseken vakmerő módon kelt ki az országba Bécsből küldött rendeletek ellen; lám, most a törvényt szegte meg.

Nyomban császári hivatalnokok jelentek meg a lakásán szigorú, komoly arczzal.

- A báró urat keressük! - mondá egyik a huszárnak, a ki az első szobában megkérdezte, hogy mi járatban vannak.

A Vasember fia kilépett e szavak hallatára belső szobájából, keresztbe fonta mellén a karjait, s mondá:

- Itt vagyok, ha engem keresnek.

- A törvény nevében, az erdélyi gubernátor, parancsára jöttünk.

- Mi ügyben?

- Lefoglaljuk a nyomtatványokat, lepecsételjük a könyomdát és óva intjük a méltóságos bárót a törvény nevében, hogy -

- A többit fölösleges elmondania az úrnak. Megértettem. Nem emelem fel egy ujjamat sem a törvény ellen, mert azt mindenkinek kötelessége tiszteletben tartani, csak azt jegyzem meg, hogy a törvény nyomtatott naplókat tilt el, az én naplóim csak könyomdán készültek. Az uraknak nincs egyéb, a mit mondjak, majd szót emelek az országgyűlésen.

Avval intett a szolgának, hogy vezesse a törvény embereit, ő pedig visszatért a szobájába. Ugyanekkor több erdélyi úr látogatta meg Vesselényit. Jó barátai voltak, kik aggódtak miatta.

- Baj lesz, Miklós, a kormányzó főherceg, Estei Ferdinánd, kiadta a parancsot, hogy fogjanak el.

- Jobb lenne elmenekülnöd...

- Siess... Egy perczig sem szabad késlekedned!

A Vasember fia mosolygott ezekre az aggódo szavakra.

- Ne féltsetek engemet olyan túlságosan, barátaim. Az féljen, ki nagy rosszat követett el. Higyjétek meg, az én lelkiismeretem tiszta. Sem fenyegetéstől, sem a börtön fenekétől nem félek én. Épen most nem szabad elfutnom gyáván. Ha én most titokban elhagynám Kolozsvárt, azt mondanák a kormány urai: Látjátok, erdélyiek, erre a nagyszájú Vesselényire, a ki olyan tüzesen szónokolt, milyen hamar reá ijesztettünk. Vigyázzatok, ezentúl senkinek se jusson eszébe nagyon hangosan beszélni, mert mi arra is rögtön reá ijesztünk. Hát az erdélyi urak mit mondanának. Azt mondanák: Ez a zsbói Vesselényi mindig biztatott minket, hogy tettel és szóval védjük a haza szabadságát, s ime ő az első, a ki kereket old... No, hát okosabb dolog tovább is bölcsen hallgatni. Úgy van minden a legjobban, a hogy van, bolond, a ki fejjelel megy neki a falnak. Ezt mondanák rólam, s én ezt el nem viselném. Ám próbálják meg, rakjanak bilincseket a kezemre, vessenek a legsötétebb börtönbe, ott is Vesselényi volnék, kit senki gyávasággal nem vádolna. Történjék bármi, én maradok.

És ott maradt Kolozsvártt.

Az egész város aggódott miatta. Az utcán tömegekbe verődött a nép, és szájról-szájra adta az újságot, hogy a főherceg-gubernátor elfogatja Vesselényit... Jaj, mi lesz, a szegény Erdélyországból, ha egyik főoszlopa kidől. Suttogtak, egyik-másik lármázott, szenvedélyes hangok csaptak fel a tömegekből, ám ha a katonai őrző arra felé tartott, komoran szétoszoltak. A katonaság és a polgárság nem barátságos szemmel nézett egymásra.

Ime, kit látnak a nagy templom-utcán végigsétálni barátaival?

A zsbói Vesselényi Miklóst.

- Éljen Vesselényi! Éljen!... hangzik az örvendő kiáltás. Megtelnek a szívek örömmel, a szemek könnyel.

- Hála Istennek, hogy nem fogták el!...

Még ekkor is volt a Vasember fiának bátorsága arra, hogy a legközelebbi gyűlésen ő hozta szóba a dolgot. Védte magát, és igazságtalannak tartotta, hogy az ő könyomdjáját lepecsételték, naplóját elkobozták.

- Mi rosszat tettem én? - kérdé önérzettel a mellére ütve. - Föllázítottam-e valakit? Nem hirdetem-e az igazságot? El kell annak az időnek jönnie, mikor szabad lesz a szó és szabad a gondolat, a mikor nem tesznek vasbilincset az ajkra, a szívre, s nem kötnek ólmot a pennára, mely az ország javát szolgálja becsületes hűséggel.

Aztán elmondotta azt is, hogy dicső emlékű apja volt az első, a ki épen a kolozsvári gyűlésen védelmezte volt az első följegyzőjét a beszédeknek. Nem lehet ő rosszabb és félénkebb az apjánál. Ám tegye a szívére kezét minden magyar úr, s feleljen erre a kérdésre:

- Gonoszat cselekedett-e Vesselényi?

Azt egyik sem mondhatta, hogy gonoszat, de az óvatosabb hazafiak mondhatták, hogy vakmerően cselekedett. Azt is tudhatták előre, hogy a vezérszónok ellen beadták már a panaszt Bécsben. Bizony Vesselényi Miklós, a szabadság hirdetői abban az időben nagyon félelmes és ártalmas emberek színében tüntek fel a híres Metternich herceg előtt.

Metternich herceg, a mindenható miniszter azt gondolta, hogy erős kézzel, katona-puskával még az emberek szívét is ránczba lehet szedni.

Ha azt parancsolja, hogy sírjon, hát sírni fog a sok millió; ha pedig azt parancsolja, hogy kaczajon, akkor kaczagni fog a sok millió ember.

Pedig lehet valaki ura a világ legnagyobb birodalmának, térden csúszhatnak előtte milliók meg milliók, lehet minden szava, minden kívánsága parancs: de uralkodni az érzelmeken és gondolatokon nem tud.

Még a legnyomorútabb napszámos is azt szereti, a kit akar, azt gyűlöli, a kit akar.

Azért hát hiába akarád bilincsekbe verni a szabad szót és szabad gondolatot, te nagyon hatalmas Metternich herceg; akadt mindig egy-egy olyan férfiú, mint a Vasember fia, kit nem lehetett megijeszteni.

Annak a Vesselényi Miklósnak volt ő a fia, ki büszkén odavágta hajdan a fenyegetőző elnök fejéhez ezeket a szavakat:

- Engem József császár szenvedni megtanított, de félni nem.

Nem is fogták el akkor Vesselényit, de a marosvásárhelyi törvényszékhez beadták ellene a panaszt, még pedig avval vádolták, hogy a beszédeiben a királyt megsértette.

Úgy hívják ezt az ügyvédek, hogy *felségsértés*. A kire valósággal reá bizonyúl, annak néha a fejét is leütik, vagy megfosztják minden vagyonától, évekig börtönben kell sínlódnie.

Ilyen nagy veszedelem fenyegette a félelmes vezérszónokot, azt a Vesselényit, kit az egész ország ismert, nemcsak ismert, hanem szeretett is.

Mindenki féltette, csak ő maga nem félt, mert bízott ártatlanságában.

És tudjátok-e, kire bízta, hogy a törvény előtt védje? Reá bízta az ő jó barátjára, az aranytollú és ékes beszédű Kölcsey Ferenczre.

Mielőtt azonban kimondották volna reá az ítéletet, valami nagy dolog történt hazánkban. Azt fogom én most elbeszélni, hallgassátok meg, édes fiaim!

XIII. 1838.

Nem tudjátok-e, mit jelent ez a négy szám?

Ó, a ki tudja, annak elborul az arcza, és megered a könnye; a ki tudja, az összekulcsolja imára a kezét és buzgón fohászkodik:

- Magyarok Istene, te igazságos és jó, szüntesd meg haragodat, sokat szenvedtünk már, nagyon sokat, és talán még sem vétett annyit a nemzet, hogy megsemmisítsd. Ilyen csapástól óvj meg, védj meg minket jószágos Isten!

Azok, a kik Pozsonytól lefelé Budapestig, valamely faluban vagy városban laknak, még mai nap is láthatnak egy-egy jelt, mely 1838-ra emlékeztet. A városok régi házain egy-egy vonás jelöli, hogy ime eddig ért fel a - Duna vize.

Az öreg emberek mesélnek róla, szomorú történeteket irtak róla a költők - a *pesti nagy árvizről*.

Ebben a szomorú esztendőben iszonyú pogány tél volt. A szegény emberek földbe ásott kunyhói roskadoztak a nagy tömeg hótól, mely reá nehezedett viskóik fedelére; gyámoltalan madarak, melyek oltalmazó hajlékra nem találtak avagy éhségtől üzetve eledelt kerestek, megdermedve hullottak le a fagyos utakra. Az ilyen zordon telek nem szoktak kellemes tavasznak a hirdetői lenni. A lassú méltósággal hömpölygő Duna daczolt egy ideig a hideggel, szégyelte magát, hogy a fagy legyőzze, s hidat vonjon a hátára sikamlós jégből; szaporábban siettek alá a hullámos vízfodrok, mintha üldözne volna valami láthatatlan rém, s folyton a fülökbe sziszegte volna:

- Hiába erőlködtek, bizony hiába, utólérlek, megdermesztelek.

A süvítő szél volt a rém, az tombolt végig kaján diadallal, összébb, mint összébb szorította a vízcseppeket, bekergette a hideget a Duna mélyébe, fagyni kezdett, nemcsak a fölületén, hanem alább is, jóval alább. Néhol úgy tetszett, mintha fenéig befagyott volna. Akár házat is építhettek volna reá, meg nem reped, be nem szakad.

De az emberek nem láthatták ezt az iszonyú jégkérget, csak a fölületét; nem gondolhattak rémulően arra, hogy mi lesz majd, ha a fagy enged, s fölülről megindul a jégzajlás.

Majd csak lesz valahogy. Hoz a tavasz áldott, meleg napsugarat eleget; a napsugarak szeliden megengesztelik a jégkérget, vékonyabbra olvasztják, s alább szánkáztatja a Duna. Jó nagy a Fekete tenger, ott majd felolvad, elfér. Legfeljebb a Vas-kapu sziklái között vívnek rettenetes csatát a szirtek és úszó jégtáblák. Ott sem a jégtáblák fognak győzni, hanem a szirtek.

Jaj, csakhogy mi történik addig, a mig oda lejuthatnak. Ha majd az a sok mellékfolyó, patak a hegyekről lezuhanó, megolvadt hó-garmadákat behömpölyögteti a Dunába, mintha azt mondaná:

- No te öreg Duna, neked mélyebb az ágyad, hosszabb az utad, nosza, vidd tovább ezt is... azt is, amazt is, mind... mind...!

Igaz, hogy a Dunának jó mély az ágya, csakhogy százszorta mélyebbre lenne szüksége, hogy a rengeteg sok víz mind elférjen benne.

Aztán még mi történt?

Pest felett a Szent-Endre szigeténél meg alább a Csepel-szigetnél iszonyúan összetorlódott a jég. Valóságos hegyet alkottak, le egészen a fenéig értek. Ott megakadt a víz rendes folyása,

csak itt-ott törhetett utat magának. A Pesttől Vácig, Esztergomig eső dunamelléki falvak lakói rettegve nézték, hogy a Duna napról-napra árad, a zavaros, piszkos víz, a lassan aláúszkáló jégtömegek nemsokára elérték a folyam partjának felső részét.

Harangok zúgtak naphosszat a falvak tornyaiban, templomba tódult a nép, hogy imádkozzék Istenhez, mert ilyen csapással szemben tehetetlen az ember.

A mi kevés vagyunk volt, azt sietősen összehakolták, sirva ültek házuk küszöbén, mintha a boldogtalanok a rettenetes hirt várták volna, hogy „jön az árvíz!”... aztán fussanak... fussanak, a merre nyitva az út... Pedig nem ezért várták; oly nehezen esett megválni az ősi háztól, az ismerős udvartól, mindazoktól az apróságoktól, miket évek hosszú során át, talán egész életükben keserves munkával szereztek.

Az utolsó percig reméltek valami csodálatos segítségben.

Hátha átszakad a jég-gát, alázuhan a tengernyi víz, nem tesz kárt emberéletben, vagyonban.

Hiába reméltek, nem jött segítség.

Folyton nőtt, dagadt, zuhogott, éjjeli csöndet rémesen fölvert a szilaj, fékevesztett hullámok harsogása. Mintha a végső ítélet közelednék, tetőpontjára hágott a kétségbeesés. Az alig sarjadó fűszálak, a korán kibújt virágok, a lombok fakadó rügyeikkel, gyöngéd világos zöld levélkéikkel együtt beletemetkeztek az iszapos vízbe. Nem volt immár a mértföldekre futó, kigyózó országutaknak keskeny szalagja látható, víz mindenütt, mozgó, háborgó, gyűrűző víz-hullámok nyújtóztak végig a mezőkön, átölelték hideg karjaikkal a halmok, hegyek alját, a remegő fákat, ijesztették az embert, futásra kényszerítették a vadakat.

A falvak faházikóit fölemelték, gerendák, tetők, ólak úszkáltak a szennyes víz hátán. Itt-ott egy-egy kutya, borju viaskodott az árral, kapált, bőgött, miglen erejét veszve alámerült.

Hiába keresed a Dunát, a szőke fodru, csendes folyamot, melyben még a múlt tavasszal fürdött az aranyos sugaru nap. Ó, milyen pajkosan is tudtak enyelegni a vörös sugarak, milyen türelmes vala a nagy folyam háta, megremegett, ha az átkelő kompok keresztbe szántották, s megint kisímult békességesen, ha az evező lapátok nem háborgatták.

Hát az ország fővárosában, Pesten, s ős Buda városában minő volt az emberek szive?

Ott is vége volt minden bizakodásnak. Vész hírek kergették egymást, talpon volt éjjel-nappal a város, az emberek komor, aggodalmas arczczal néztek egymásra. Csak az erős kőházak lakói nem féltek nagyon. Kiürítették a pinczéket, mert arra számítottak, hogy a boros hordók nemsokára úszni fognak.

A Duna mellett épült ronda kis házikók szegény lakói fölszedték, a mijők volt, menekültek a budaiak a Gellérthegy lejtőjére, tanyáztak a szabad ég alatt; a pesti oldalon lakók a távolabbi városrészek felé törekedtek.

Talpra állott a katonaság, elővontatták a nehéz ágyukat, hogy az összetorlódott jéghegyeket hatalmas golyókkal áttörjék, s szabad utat nyissanak a rohamosan emelkedő víznek, mely éjjelenként a hold fényénél csillogott, mint egy rettenetes szörny, mely pusztulást hoz.

A part sem látszott már, még egy arasznyira ha nő, neki dűl az utczáknak, s a hány utca torkolatára talál, ugyanannyi folyó-csatornán át megy száz meg száz felé látogatóba. Vészes vendég lesz fölemeszt mindent, büszke házak talapzatát megingatja, lazákká teszi a követ, kimossa a vakolatot, megbontja a boltivek, falak összetartó erejét, s emeletes házak, mint erőtlenségek kártyavárak, alá fognak tetőik súlya alatt roskadni...

Mert szörnyű a víz a maga csendes munkájában. Orozva jó, behatol a legszűkebb nyílásokba, s a miként megtalálja titkos utját a föld sziklás gyomrában, úgy emberkéz alkotta házak sincsenek biztosságban.

Nézzétek a pinczelakások szegény nyomorultjait! Az anya összerakosgatja rongyait, hátára köti, két gyermekét ölébe veszi, szívére szorítja, a nagyobbik leánykát kezénél fogva vezeti, megy... menekül sirva, a jó Isten csupán a megmondhatója, hogy hova fut, hova menekül, mitevő lesz... Víz elől fut, éhség várja, valahogy csak elpusztul, mert ebben a közös inségben ember emberrel aligha törődik. A paloták kapui bizonyára nem nyílnak meg előtte.

Hova megy a boldogtalan?

A szegény legközelebb találja a jóságos Istent a templomban. Kőlépcsőin megpihen, térdre hull, imádkozik. Nyítván találja még az ajtót, a vaspántos tölgyajtót; az oltáron viasz-gyertyák égnek, az orgona bűg, áhitatos hangok keresik az Istent:

- Ne hagyd el a szegényt, Isten fia, te irgalmas Isten-ember, ki míg a földön jártál, magad is szegény voltál, megismerted a földi ember nyomoruságát...

Imádkozik a nagyobbik leányka is, talán a két csecsemő keserves sírása sem egyéb, mint gyámoltalan könnyörgés.

Ha senki meg nem érti, megéri bizonyára az, ki felruhazza a liliomot, ki táplálja az ég madarait.

Nézzétek a gazdagot, mint jár-kezel fényes termeiben, ki-kinéz ablakán a Duna felé. Összeszedi ékszereit, drágaságait, papirjait, melyek nagy pénzt érnek; hogy vizsgálta szakértő kömivesekkel a házat, miként falaztatja be sietősen a pinczeablakokat.

Talán bizony ő is fél?

Az udvaron áll a sietősen egyberótt csónak. Jó lesz, ha majd menekülni kell. Meg kell menteni a pénzt, a drágaságokat. Építhet majd új házat, ha ez nem birkózik meg az árral... Szép házat, talán még sokkal szebbet, mint ez a mostani.

De hát, a kinek háza sem volt eddig, sem háza, sem betevő falatja - mi lesz avval, jóságos Mindenható?...

A Halál lebegett sötét szárnyaival a magyar főváros felett. Még egy-két óra, félnap talán, s kezdődik az aratás...

1838!... Ne feledjétek el soha ezt az évet, és ne feledjétek el, a mit ezután fogok elbeszélni a Vasember fiáról!...

XIV. A szabadító angyal.

Ugy festik az angyalokat, mint kedves, nyájas arczu gyereket. Hófehér szárnyon repülnek, mint a galambok, virrasztanak a beteg gyermek ágya fejénél, elaltatják, álmodt hintenek szemére, játszanak vele, mint a legjobb pajtások.

Az a szabadító angyal, kiről én most mesélek, egy óriás volt lelkére és testi erejére nézve. Eljött a zsigóvárkastélyból, nem azért, hogy Pest városában ünnepeljék erdélyi híres szónoklatai miatt, nem is azért, hogy büszke örömmel mutogassanak reá, mondván:

- Ez az a bátor, szókimondó Vesselényi.

Eljött, hogy élete legdicsőbb munkáját elvégezze, mielőtt a hatalom reá tenné kezét.

Jókedvű főurak társaságában volt, mikor Pestvárosában elterjedt a híre a Duna kiöntésének. Vígán voltak az urak, a legnagyobb rész vak lármának tekintette, avagy ha való is a hír, miért féljenek ők? Hatalmas a palota, vaspántok kötik össze a talpköveket. Igen-igen nagyok kell a viznek lennie, hogy alapjában megingassa.

A házi gazda is biztatta a vendégeit, hogy minden kósza hír meg ne háborgassa őket.

- Hajrá, vígan urak! Igyunk az erdélyi országgyűlés oroszlánjára, vivat Vesselényi Miklós báró!

- Vivat! Éljen! éljen!

- Megálljunk, urak - dörgé közbe a Vasember fia. - Én ezt a poharat ki nem ürítem ebben a pillanatban. Nem illik a jó kedv a szomorúságnak e pillanatában, magyar urak. Mikor az Isten nagy csapással meglátogat, ó ne tetézzük ezt vaksággal. Tegye mindenki azt, a mire szive nógatja. Isten önökkel!...

Evvel sietve elhagyta a fényes termet, el a mulató urakat, kik utána bámultak, míg egy recsegő hangú ifjú gróf nyeglén megszólalt:

- Urrraim, a Miklós báró derék fiú, de nagyon boggaras. Mulassunk csak tovább, mert a mi szívünk ezt kívánja.

Az urak mulattak tovább.

A Vasember fia ekkor már egy hatalmas csónakot kormányozott. Fáklyás legények világították meg az utat, négy evező hatalmasan szelte a rőt fénynyel behintett vizet.

- El a Ferenczvárosba! Keressük a legszűkebb utcákat, hol a legszegényebbek laknak! - parancsolta embereinek.

Tovasiklott a nagy csónak, úgy tűnt fel, mintha repült volna. Nem mint fekete holló, hanem olajágot vivő galamb. Vitte az életet oda, hol legbiztosabb aratásra számított a halál.

Odament a Vasember fia, hol a koldusok és elhagyatottak laktak; hol a pusztító áradat a padlásra szorította a szerencsétleneket.

- Hó, itt álljunk meg, legények! - kiáltotta harsány hangon egy düledező házikó előtt.

Gyermek-sírást hallott a padlásról.

- Közelebb a fáklyákkal, fiúk!

A fáklyák fénye rávetődött a házikóra. Már a szarufákig ért a víz, a padlásajtó nyitva állott, s térden állva két gyermek: egy fiucska és egy leányka összetett kézzel siránkozott.

- Hányan vagytok?

- Ke... etten... Zsuzsika és én! - szepegett a fiu. - Apa elment, azt mondta, haza jó, de nem jött haza...

- Add ide a kezed, leányka!

- Nem dob bele a nagy vízbe?

- Nem doblak, te kis bohó, ne félj tőlem!

Az elhagyott árvákat így mentette meg a Vasember fia. De nemcsak megmentette, hanem gondjaira is bízta jó embereknek, míg előkerül, ha ugyan előkerül az apa.

A szegényes házikók lakói, szorongva egy-egy omlófélben levő háztetőn, padláson, a vízből még kiálló kapu gerendáján, nem is embernek, hanem valami túlvilági hatalmas szellemnek nézték a szabadítót.

Csakhamar megtelt a csónak, s a védettebb, magasabban fekvő városrész felé vette irányát. Ott lerakta a megszabadítottakat, azok pedig körülvették, s boldog volt, a ki ruháját illethette, megcsókolhatta.

A nyájas hold, mely előbukant felhő-palástja alól, elárasztotta szinezüst fényével, mosolyogtak a csillagok, a miként csillog a háladatos emberek szemében a néma és mégis ékesen szóló könnycsepp...

Millió meg millió szikrázó fény az égen; vajjon nem az angyalok szemei voltak-e, kiket oda rendelt a jó Isten, hogy kísérje nemes útján a Vasember fiát, s számot adjon majd róla ott, ahol a rosszat nem felejtik el, a jót pedig megjutalmazzák.

Tovább... tovább, Vasember fia!

Könnyebb a mentő csónak, vár a sok munka, tart még az életnek kétségbeesett küzdelme az enyészettel.

Kíváncsi urfiak fellobogózott, szépen kipingált naszádon csónakáznak egyik utcából a másikba. Nekik nincs mit féltetniök, a paloták urait koldussá nem teheti a nekivadult Duna hulláma. Miért járnak tehát utcázáról-utczára?

Ejnye, hát miért járnának, ha nem azért, hogy ebben a ritka szép látványban gyönyörködjenek. Nem mindennap változtatja a Duna tengeren épült Velenczévé a szerencsétlen magyar fővárost...

- Nosza urfiak, nincs mit tennetek, hát gyönyörködjetez ebben a felséges látványban! Mennyi sikoltozás, kapkodás mindenfelé! Hogy szeretné egyik-másik a mentő-csónakra akár az egész házát felpakolni... Nézzétek csak, azt a kövér mészárosot nem akarja felvenni a csónakos, azt mondja: fél az elmerüléstől... hahaha! Hiszen ez olyan mulatságos!

- Nini, nem Miklós báró közeledik azon a nagy bárkán?

- Ő az, valóban! Szervusz, Miklós, te is nézed a pesti vízi-életet! Ugy-e pompás látvány?

A Vasember fia nem felel. Komoran néz előre.

- Nem vennél a te csónakodra? Azon több a hely?

- Félre az útból, térítsétek a ház mellé a naszádot, hogy szabad legyen az utam, - mondá parancsoló hangon Vesselényi.

- No... no, csak nem beszélsz komolyan?

- Ugy beszélek, most nincs idő a léhaságra.

- No, ha komolyan beszélsz, csak azért sem!

- Fölfordítalak csónakostól együtt, ha félre nem álltok az utamból... Menjetez mulatságot keresni a nyílt Dunára, hol nem vívódik halállal az ember; szégyen és gyalázat, magyar urak, hogy így viselitek magatokat.

- Számon kérem a szót, Vesselényi, - vetette oda felhevülve egy ifju gróf.

- Megfelelek érte, majd ha időm lesz reá, most utat nekem! Frissen, legények, neki a naszád-nak, ha keskeny az utca.

Hiába való volt az úrfiak berzenkedése, Vesselényi olyan határozott hangon beszélt, hogy fenyegetése nem látszott pusztán fenyegetésnek. Utat nyitottak, s a Vasember fia rájuk sem figyelve haladt tovább. Háborgott a lelke, megtelt a szive keserű indulattal annak láttára, hogy a legnagyobb nyomoruság pillanatában akad ember, a ki látványos komédiának tekinti s mulatságát találja az árvizben.

Foga között morzsolta e szavakat:

- A nyomorultak kacagnak, mikor a szívnek véreznie kellene... Czudarság... czudarság!... Szégyenlem, hogy ilyen magyar urak is vannak.

Az egyik révész legény kérte az ifju bárót, engedje meg, hogy kissé pihenhessen. Holtra fáradt már, szinte kiejti kezéből az evező-lapátot.

- Ide avval az evezővel fiu!

Ő maga vette kezébe az evező-lapátot és mintha új erőt öntött volna a nagy bárkába, csaknem futásnak eredt.

Ó mert az a kéz fölért száz más kézzel. Aczélból volt minden izma, nem fedte kényes keztyü, nem puhult meg, nem is volt finom főuri kéz, gyepőlőszoritáshoz, kard markolatához idomult. Ez a kéz rettenetes volt, ha sújtott; áldott volt, ezerszer áldott, ha jót tett.

Folyt a munka délutáni szürkület óta egész éjjel, másnap délelőtt, késő estig szakadatlanul. A Vasember fia nem hiába fegyelmezte testét; álom nem nyomta el, a metsző szél, mely éjjeli munkájában megizzadt homlokát meg-megcsapta, csak hűsítő volt reá, pedig meleg kabátját is levetette, ingujjban, fedetlen fővel állott a bárka kormányán.

Hát a kabátját miért vetette le?

A bizony úgy történt, hogy egyik házikó romjai közül nagyon öreg, beteg embert hoztak ki, az ágyból emelte fel két izmos legény. Lefektették némi ruhadarabkákra s mert nem vala mivel betakarni, a báró ráterítette meleg ujjasát.

- Ezt az öreget megölheti az éjjeli hűs szél, nekem az nem árthat. - Néha-néha meg-megborzadt. Ilyenkor előhozatta az erős szilvapálinkával telt kulacsot, s abból hörpintett pár kortyot. Az melegítette belülről a testét. A bárkában ételmi szerek is voltak, abból osztogatott ki a szegények között, mert némelyiket az éhség is gyötörte, míg a szabadító angyal oda-érkezett, hogy életet hirdessen, s az Istenbe vetett bizodalmat megerősítse.

Ismét este lett. Fáklyákat kellett gyujtani, hogy lássanak valamit.

Egy kis kápolna kapujában valami rongy látszik a fősvényen megvilágított esti szürkületben. A ki nem akarja, akár meg sem látja, és nem veheti senki zokon. Azt hiheti: valaki ott felejtette a foszlány-ruháját, ő maga vagy beleszédült a vízbe, mely az utolsó lépcsőfokot nyaldossa már, vagy megmenekült.

Csak a Vasember fiának sas-szeme tör át a homályon, miként ha a szívével is látna. A nyomoruság nem tudna előle sem az estének szürkületében, sem az éjjelnek vak homályában elrejtőzni.

- A kápolnához, - fiuk! - parancsolja. - Látok valakit a kapunál.

- Nem ember az, méltóságos báró, - jegyzi meg tisztelettel egyik legény.

- Majd meglátjuk, fiam, irányozzátok oda a bárkát.

Jól látta a Vasember fia, ember volt, egy véghetetlenül nyomorult ember, nyomorultabb a legszegényebbnél, mert - vak volt.

Koldus-asszony, ki ebből a szépséges nagy világból nem látott akkora darabkát sem, a mennyi elférne egy csecsemőnek a tenyerén. Alamizsnakenyéren, ember-irgalomból, Isten végtelen jóságából tengődő vak koldusasszony.

- Jőjjön a csónakba, szegény asszony! - mondá nyájas, biztató hangon Vesselényi. - Megszabadítjuk.

- Az Üdvözítő neve legyen áldott!... rebege halkan a vak asszony. - Mennyei fényessége nekem is világított.

És megcsókolta a lépcső hideg kövét.

- Hallja-e, jőjjön a bárkába! - ismétlé Vesselényi.

- Hallom, jó ember, legjobb minden halandó közül, mennék is a hangnak irányában, de félek, mert lábammal a vizet érzem, szemem világa pedig nem igazít útba... világtalan vagyok.

- Szegény!... tördeli halkan a szót a Vasember fia, s tétovázás nélkül kilép a bárkából. Felöleli a rongyokba burkolt vak koldusasszonyt és leviszi a bárkába.

Látnia kellett volna az egész magyar hazának az óriás erejű magyar főurat, a híres Vesselényiek sarjadékát, mint víz ölében egy koldusasszonyt. Szebbet ennél, lelketemelőbbet nem láthattak volna soha életökben. Ha a Kárpátok szikláját emelte volna vállaira, nem lenne századrésznyire sem ilyen dicső cselekedet.

Nem baj az, hogy kevesen látták, nem tette ő azt maga-mutogatásból. Valahol fenn... fenn, azokon a sötét, úszó felhőkön is túl nézte két fényes szem.

Nézte és gyönyörködött benne. A nagy Vesselényi lelke lebegett a fiú felett, a Vasember gyönyörködött fiában.

Beszéljek-e hűséges ajakkal, emberi véges gyarlósággal a többiről, a sok ezerről, kinek a vész rémes óráiban és annak utána imádságként hangzott ajkáról a „Vesselényi Miklós” - név?...

Ha most lelkünk előtt összegyülekeznének mind, kiket ő érző szívvvel és erős karral kimentett a halál torkából; s elmondanák, hogy a puszta életen kívül mit köszönhetnek neki, legszebb ének volna az, szebb annál, a mit költő lelke teremt a legédesebb pillanatban.

Szomorú időknek magasztos alakjává lettél, Vasember fia...

XV.

A nemzet költője megénekli a Vasember fiát.

Vesselényi lankadatlan kitartással járt-kelt az árvízzel borított városban. Mindig ott termett, a hol legnagyobb volt a veszedelem.

Mikor aztán vége volt a nagy csapásnak, összeállottak a nemzet jobbjai, hogy a sebet gyógyítsák, az inséget enyhítsék, az érdemet pedig megjutalmazzák.

Híres írók kiadtak egy könyvet. „Árvízkönyv” volt a címe, ők írták tele szebbnél-szebb költeményekkel, nagybecsű történetekkel. Ezt a könyvet eladták száz meg száz példányban, s a befolyt pénzt kiosztották az inségesek között. Mert olyan sokan jutottak akkor koldus-botra...

A nagy Széchenyi Istvánt, kinek a nevét most már mindenki ismerte, mindenki bálványozta, buzgólkodott, hogy a régi, a szerencsétlen Pest helyébe egy szép, boldog város épüljön. Paloták emelkedjenek a rom-halmazokon, gyönyörű utcák, hatalmas part vegye körül a Dunát két oldalon, s lánczhíd kösse össze a pesti oldalt a budaival.

Vörösmarty Mihály pedig, a mi híres költőnk, kinek már akkor babér övezte homlokát, elővette az ő aranytollát, mely a magyar ember szívével úgy tudott játszani, mint egy síró-nevető hegedűnek a húrja, írt egy felséges költeményt.

Ebben a felséges költeményben, melynek címe: „Az árvizi hajós”, a legnagyobb magasztalással zengi meg Vesselényi örök időkre szóló nemes cselekedeteit. A Jótétemény, mint égi nemtő jelenik meg előtte s megáldja őt, a ki annyi szerencsétlent mentett meg a haláltól.

Így énekelte meg Vörösmarty a Vasember fiát. Élt pedig akkor egy nagy magyar művésznő, úgy hívták, hogy Laborfalvi Róza, később Jókai Mórnak lett a felesége.

Ugyan bizony van-e közületek, én édes fiaim és leányaim, csak egy is, a ki nem tudja, hogy ki ez a Jókai Mór?

No hát Laborfalvi Róza a színházban elszavalta az ő búbájos, ezüst csengésű hangján az „Árvizi hajós”-t.

Ezer meg ezer ember hallgatta szent áhítattal. Mintha nem is színházban, hanem templomban lettek volna. Minden szem megtelt könnyel, minden szív dobogott, mert érezte mindenki, hogy a nemzet nagy költője az egész nemzet nevében szólott.

Csakhogy az, a kit ézig magasztaltak, az árvizi hajós, a bátor életmentő, a Vasember fia ekkor - börtönben volt.

Hogy került oda? Hadd mondjam el ezt a szomorú történetet is róla.

Úgy-e bizony emlékeztek még arra, hogy a Vasember fiának bátor, sőt néha heves szónoklatai miatt ellenségei támadtak. Félelmes embernek tartották, bevádolták őt, azt fogták reá, hogy felségsértő.

XVI. „Nem közénk való volt.”

Azt is elmondottam már, hogy Vesselényi az ő kedves barátját, Kölcsey Ferenczet kérte fel, hogy őt a törvény előtt védje.

Kölcsey szíve egész melegével, esze egész ragyogó tisztaságával fogott ehhez a nehéz munkához. Ha ti majd nagyobbak lesztek, s olvassátok a Kölcsey munkáit, megtaláljátok közte a Vesselényi védelmét is. Akkor majd meglátjátok, hogy minő lelkesedéssel védte a költő az ő barátját.

Hanem Kölcsey beteges ember volt mindig. Erős volt a lelke, de gyöngye a teste. A fáradhatatlan toll utoljára már reszketett a kezében. Reszketett, mikor ezt a levelet is írta az ő barátjának:

„Szeretett, tisztelt barátom!

Sír a lelkem, mikor ezeket a sorokat írom neked. Napról-napra gyöngébbnek érzem magamat. A munka fáraszt, a lelkem szeretne ragadni, mint egy bátor sas, de a testem húz le a földre. A mit az Isten rólam elvégzett, legyen meg az ő akarata.

Én tiszta lélekkel elmondhatom, hogy ügyedben mindent megtettem. Nemcsak baráti kötelességből, hanem legszentebb meggyőződéseim szerint. Azok, a kik a törvényt rideg szívvel megmagyarázzák, elítélhetnek téged, pedig te az elítélést nem érdemled meg. Hanem fáj nekem erősen, hogy a mai viszonyok között a magyar hazafiak keserűségét nem akarják megérteni azok az urak, kiknek a hatalom kezében van. Erről mi, szegény magyarok, nem tehetünk.

Köszönöm, Miklós, a te nagy bizodalmat irántam, és köszönöm a te meleg, igaz baráti szeretetedet. Én tudom, hogy azt meg nem érdemeltem, egyébbel sem tudtam viszonzni, mint szeretettel. Neked talán az is elég, más nem elégednék meg veled. Mikor meghallottam, hogy mit tettél Pesten, úgy sírtam, mint egy gyermek örömben. Talán sohasem voltam annyira büszke, mint akkor arra, hogy magyar vagyok, s hogy téged barátomnak vallhatlak.

Kimondhatják reád rideg szívvel az ítéletet, akár börtönbe is csukhatnak, a te neved ragyogó fényes példa lesz örök időkre a magyarok előtt.

Mert jót tenni dicsőségre való számítás nélkül csak a legnagyobb és legnemesebb lelkek tudnak.

Isten veled, én drága, én tisztelt Barátom. Ha azt a hírt viszik neked Csekéről, hogy Kölcsey Ferencz meghalt, gondolj reá szeretettel. Az ő szíve még porladásában szeretni fog téged. Onnan pedig, a túlvilágról is lelke büszkén néz le reád, s áldani fogja minden lépésedet...”

Mire ez a szomorú levél Vesselényi kezéhez jutott, hollósötét szárnyán, utólérte - a halálhír:

- „Kölcsey meghalt.”

Magyarországnak nem volt egy jóra való fia sem, kinek ez a veszteség ne fájt volna igen-igen nagyon.

Hát a Vasember fia hogyan fogadta?

Álljunk meg egy kissé.

Úgy-e erős lelkű, erős testű egy férfiú volt ez a Vesselényi Miklós?

Csodás dolgokat meséltek róla országszerte, egyet-mást elmondottam róla én is.

Aztán tudjátok azt is, hogy gyöngédszívű leányok, asszonyok hamar könnyre fakadnak, de a férfiak szemében ritkán, nehéz pillanatokban jelenik meg a könny.

És a Vasember fia, mikor barátjának halála hírére vette, elhalványodott, hatalmas melle megremegett, a fájdalom szava torkán akadt, szeméből kibugyant a könny és nagy sokára az ő mélységes, búgó hangján tördelte e szavakat:

- Nem közénk való volt!...

Ez a néhány szó Kölcsey Ferencnek a legszebb sír-beszéde. Mindent magában foglal, a mi magasztos és lelkesítő.

Azt akarta vele mondani a Vasember fia:

- Látjátok, mi többiek mind haszonleső, dicsőségre vágyó, hatalmat kívánó emberek vagyunk, telve gyarlósággal, ő pedig nemes volt, jó volt, szent volt. Tiszta az értelemben, nagy a hazaszeretben, nem ismert álnokságot, sem gyűlöletet; szolgálta a magyar hazát arany tollával, ékes szavával, kereste az igazságot és becsületességet, soha annak az ösvényéről le nem tántorodott. Mi mind olyan gyarlók vagyunk mellette...

És Vesselényi Miklósnak igaza volt.

XVII. „Vesselényi Miklós felség-sértő.”

Az ítéletet kimondották fejére. Kimondották könnyörtelenül és ridegen:

- Vesselényi Miklós a szatmári gyűléseken s az erdélyi meg pozsonyi országgyűléseken olyan heves beszédeket tartott, s ezekben a beszédekben olyan sértő szavakat mondott a kormányra, hogy példás büntetéssel kell megtorolni.

Börtönre ítélték.

Politikai bűnös volt, nem olyan közönséges rab, kit valami gonoszság miatt ítél el a törvény.

Ő sohasem kerülhette ki a sorsát, a minthogy apját is Kufsteinba jutatta a heves Vesselényi-vér. Sokan voltak még abban az időben, kikre ugyanez a sors várt. A szabad szónak a vértanúi voltak, csak hogy őket a börtön nem szennyezte be, hanem fölmagasztalta. Mikor a vasajtót rájuk csukták, akkor egy nemzet részvéte kísérete oda, egy nemzet reménye virrasztott rabálmak fölött.

Mikor megnyílt a börtön ajtaja, egy nemzet örömrádása fogadta. Őket a börtön nem temette el, hanem már életükben halhatatlanokká tette.

Milyen kimondhatatlan keserűség szállotta meg Erdélyben és Magyarországon a hazafiakat annak hallatára, hogy Vesselényi Miklóst elítélték, hogy szabadságától megfosztották.

Megrémültek barátai, még őket is neki kellett vigasztalnia.

- Ne féltsetek az életemet, nem tarthat ez a rabság sokáig, semmi sem tart sokáig ebben a földi életben, hiszen maga az élet is csak arasznyi hosszú.

- De mi várhat reánk ha még téged is...?

- Nos, ha engem elfogtak, titeket is elfoghatnak, mindenkire várhat ez a sors, de csak addig, míg az igazi szabadság napja nem süt ki. Az pedig ki fog sütni, mert a szabadság édes testvére az igazságnak, előbb-utóbb diadalmaskodnia kell. Fog diadalmaskodni. Csak gyáva, csak néma ne legyen a magyar. Tüzes lelkemet szeretném darabokra tördelve szétszítani közöttek, hogy biztasson, bátorítson a tovább munkálkodásra. Hadd halljam meg a börtön vastag kőfalain keresztül nemzetem harsány szavát, a fiatal lelkesedést; hogy mig reám borúl a börtön éjjele, reátok és a hazára hasadjon a szabadság hajnala. Ezt szeretném én hallani, és nem bánám, ha ott kellene is sínylődnöm, míg testemről lesorvad a hús, s mig megöl a penészes levegő...

Nem sokáig tartották fogságban Vesselényit, aztán nem is földalatti sötét cellába zárták, hova a napsugár csak holmi szűk nyíláson lopózhatik be, nem, iránta kimélettel voltak, mert az erős férfiú nehéz beteg lett. Mert gyilkos a betegség, orozva támadja meg az embert. Belefészkelődik a szívbe, a tüdőbe, a gyomorba, meggyöngíti a szem világát, és nyomorékká teheti az óriást is.

A tétlenség is bántotta. Ő, a ki hozzá volt szokva az örök tevékenységhez, most naphosszat üldögélt, terveken törte a fejét, mohó kíváncsiság szállotta meg, hogy minő künn, a hazában, az élet.

Foly-e tovább a munka? Dolgozik-e a „nemzet napszámosa”; Széchenyi István?

Ezer meg ezer kérdés tolakodott föl lelkében, hanem feleletet egyikre sem kapott.

Mikor a betegség ágyhoz kötötte, nagyon türelmetlen volt. Nehezen tudott ahoz a gondolathoz szokni, hogy ő másnak az ápolgatására szorúljon; hogy a szűk szoba falain túl ne lásson, mikor lelkének merész szárnyai oly hatalmasan ragadták azon a drága földön, mely a Kárpátok ölében elterjed.

Olvasgatott is sokat, míg szeme előtt az apró betűk táncolni kezdetek; átváltoztak pajkos gyermekekké, majd ide-oda röpködő legyekké. Gonosz játékot űztek vele. Gyakran le kellett kezéből tennie a könyvet, ilyenkor erőt vett szívéen a kétségbeesés, felkiáltott fájdalmas remegéssel:

- Mindenható Isten, ne küldj reám már életemben örök éjjelt, szomorú vakságot!

Kimélte ezentúl a szemét. Keveset olvasott, kerülte a bántó világosságot, s ő, a ki életében soha senkitől sem félt, most remegett a - vakságtól.

Ó, mert van-e ezen a földön nagyobb szerencsétlenség a vakságnál?...

De kegyelemkérésre nem gondolt egy pillanatig sem. Ha ott kellett volna utolsó perczéig sínylődni, még akkor is a büszke, törhetetlen Vesselényi maradt.

Ámde, ha ő nem nyitotta meg ajkát kegyelemkérő szóra, akadtak elegenden, kik szívéen hordották az ő megszabadulását. Nem kellett egyébre hivatkozniok, csak arra a dicső cselekedetre, mely Vesselényi iránt tiszteletet keltett még azokban is kik nyilvános szereplése, heves szónoklatai miatt felette veszedelmes embernek tartották.

Beteg volt, s a beteg ember iránt még a pogánynak is kiméletet kell éreznie.

Szabad lábra helyezték, s megengedték neki, hogy valamelyik híres fürdőn keressen gyógyulást.

XVIII. Fényes idők - szomorú emlékek.

A Vasember fia bizakodott abban, hogy minden jóra fog fordulni. Ép lélekkel, ép testtel tér vissza hazájába, s azok közé áll ismét nagy, erős akarattal és nemes lelkesedéssel, a kik hirdetik szóval és tettel az előrehaladást.

Mert tudjátok meg, nagy dolgok történtek akkor a mi édes hazánkban.

Mig Vesselényi Miklós idegen földön, a hires Graefenbergben kereste a drága egészséget, addig Magyarország örök időkre szóló események színhelye volt.

Uj csillag tünt fel a haza egén, nem is egy, hanem sok. A nagy Széchenyi István éjjel-nappal azon fáradozott, hogy hazánk szépüljön, a nemzet gazdagabb legyen, művelődjék, tanuljon. Azt akarta, hogy sokkal dicsőbb legyen a jövőben, mint a múltban volt.

Ha én azt nektek igazságosan és hiven el tudnám mondani, hogy mit tett Széchenyi István, egy olyan szép könyvet kellene írnom, amilyent még sohasem írtam, a miről csak a lelkem szó büszke álmod... Ó, fiaim, ha én azt valaha meg tudnám írni, úgy megírni, a mint a szívemben él Széchenyi István képe... hálát adnék a jó Istennek.

Volt költő, ki szívének kellős közepéből csalta elő a legszebb, a legtüzesebb magyar nótákat, s úgy meg tudta szerettetni mindenkivel az egyszerű, a földhözragadt szegény népet.

Tudjátok-e, ki volt?

Petőfi Sándor.

Végül pedig ott volt Kossuth Lajos.

Mikor Kossuth Lajos föllépett a szószékre és megcsendült az ő édes hangja, akkor a hallgatók szive mind elkezdett dobogni; akkor a szemekbe mind láng csapott fel, akkor minden magyar egy-egy óriásnak érezte magát. Még a poklok kapuit is megdöngötte volna, olyan erőt öntött bele a lelkesedés.

És vajjon mit akartak mindezek a kiváló férfiak, és mit akartak a többiek, a kikről külön-külön nem emlékezhettem meg?

Mind azt akarták, hogy Magyarországon ne legyen a nemes születésű és jobbágy között különbség. A hazának közös gyermeke mindenki, egyformán tartozik szeretni a hazát szegény és gazdag, ur és paraszt. Az is, kinek csak a betevő falatja van meg, s az is, kinek több vármegyére szóló birtoka van.

Az egyenlőségnek és szabadságnak voltak ők apostolai.

Rájok volt szegezve a nemzet szeme, az ő szívök verésével együtt dobogott a nemzet szive.

Lehet-e ennél szebbet, magasztosabbat csak képzelni is...?

És a mit óhajtottak - azt elérték.

Szabaddá lett minden polgára a hazának. A törvény ezentul nem ismert különbséget nemes és nem nemes között, ezentul szabadon énekelhettek a költők, szabadon írhattak az írók, nem kellett előbb császári hivatalnoknak átvizsgálni a könyvet. Volt sajtószabadság.

Történt mindez 1848-ban, tehát tiz esztendővel a szomorú emlékü pesti árviz után.

És ebben a dicső munkában nem vehetett részt a Vasember fia!

Hogy vérezhetett a szive, hogy fájhatott neki az ő tétlensége, mikor álmai megvalósulnak s ő csak hirtől tudja meg; nem lobogtathatja kezében a zászlót, nem örvendezhet együtt az örvendező nemzettel!...

Fényes emlékek ezek a mi történetünkben, szomorúak a Vasember fiának életében.

Hát még a mi azután következett.

Föltámadának gonosz bujtogatásra a magyar nemzet ellenségei, azok, kiknek a közös hazában úgy kellett volna élniök a magyarral, mint a testvéreknek: föltámadtak a horvátok, a tótok, az oláhok...

Lett ebből véres harcz, beleártotta magát a bécsi kormány, küldte a császári hadsereget...

Minő idők... minő véres napok voltak, édes fiaim!

Mindaddig, míg ezt a véres harczot nem vívta a magyar, nem tudtak róla sokat a többi európai nemzetek. Meséltek valamit a török időkben való vitézségéről, aztán szomorú sorsáról, majd idővel azt is szépecskén elfelejtették.

Bezzeg feltámadott régi dicső hire most.

- Nézzétek - mondták az angolok, a francziák, sőt még a tengeren túl lakók is az amerikai partokon, - nézzétek ezt a maroknyi népet, hogy tud harczolni a szabadságért, hogy nem sajnálja az életét, a vagyonát!

A híres-nevezetes szabadságharcz volt az.

Hősök termettek minden bokorban, áztatta bőségesen magyar vér a magyar haza földjét. Ó, legyen áldott a hely, hol csontjaik pihennek azoknak, kik ott estek el a véres csatákban!...

A Vasember fia mindebben nem vehetett részt.

Örvendett, lelkesedett, harczolt a nemzet - s mindebből csak az jutott Vesselényi Miklósnak osztályrészéül, hogy számlálgatta a napokat, várta, hogy szeme világa megerősödjék.

Ternelgette, hogy mennyit fog ő tenni, hogy pótolja sok-sok mulasztását.

Aggódva várt minden hírt, s ime váratlanúl jött a leglesujtóbb.

Mikor ez a hír elterjedt a hazában, akkor minden jóra való magyarnak kibugyant szeméből a könny, mert kinek a szive nem vérzett, mikor meghallotta, hogy a híres Széchenyi István - nagy, igen nagy beteg lett.

Nem a testét támadta meg senyvesztő betegség, hanem az ő munkabíró, erős lelkét. Azt hitte, hogy dolgozhatik egymaga az egész nemzet helyett, dolgozott is emberi erőt meghaladó buzgósággal, addig fordította nappalait, éjjeleit munkára, míg örök homály borúlt az elméjére. Összezavarodtak gondolatai, nem tudott uralkodni a legerősebb akarattal sem tettein, sem gondolatain.

Széchenyi István megőrült.

A Vasember fia e hírnek hallatára lehajtotta fejét az asztalra és kétségbeesetten mondá:

- Én édes hazám, mi lesz veled, ha legjobb fiadat így sujtja a balszerencse?...

A harcz pedig folyt a négy folyó mentén, sziklás Kárpátok ölében, az erdős-bérczes Erdélyben. Fényes diadalokról beszélt a hír, s lám, Vesselényi most már a diadaloknak sem tudott igazán örülni.

Mintha sejtelem szállotta volna meg, szomorú, nagy sejtelem. Mondogatta azoknak, kik őt meglátogatták:

- Istennek különös kegyelmére volna szüksége a nemzetnek, hogy felderüljön még egyszer az ég fölötté. Add én Uram, Istenem, hogy olyan sötét ne legyen, mint a ma-holnap világtalan Vesselényi Miklós felett...

Aztán bekövetkezett a dicső harcnak szomorú vége.

Megtörtént, mire a nemzet nem számított. A vérrel lepett, küzdelemben holtra fáradt orosz-lánra reá uszítottak kétszázézer muszkát.

Ej, miért is szólanék én hosszasan arról a magyar szívet tépő világosi fegyverletételről!... Nem fekete tintával, hanem vérrel van beírva a mi történetünkbe 1849 augusztus 13-dika. Le kellett a hős nemzetnek tennie a fegyvert, oda kellett tartania nyakát a hóhér bárdja alá, hadd üsse le...

Mit ér az élet szabadság nélkül?

Börtönök megteltek szabadsághősökkel, erdők rengetegei bujdosó magyarokkal. Menekült, a ki elmenekülhetett; mert százszor többet ér idegen földön a bujdosás, mint az édes hazában a megalázó rabság.

A Vasember fia tehát nem sejtett rosszul.

XIX. Az örök sötétség.

Nem volt a világ csodadoktorainak az az orvossága, mely megmentette volna Vesselényit a vakságtól. Úgy tért vissza Zsibóra, mint szegény világtalan ember.

Vége ott minden reménynek.

A hajdan zajos, fényes zsidói kastélyban úgy elhallgatott mindenki, őszi hervadás megsárgította, összefonyasztotta a fák leveleit, jött a kóbor szél, haragos kézzel megmarkolta és letépte. Tél hava elborította a nagy kert kanyargó ösvényeit, zúzmara lepte a száraz ágakat, s lomhán ráfeküdt a hó-palást vastag rétegekben a büszke kastély fedelére. Napsugár ha ezüstté változtatta a finom hószemecskéket, a zúzmarát, mely fürtökben csüngött le a galyakról, vagy végig táncolt a kastély ablakainak üvegtábláin... nem volt, a ki gyönyörködjék benne.

Ha eljött a bábajos kikelet, mint egy engesztelő, megvigasztaló tündér, s az előbukkanó sárgúlt fűszálak mellett újak dugták ki hegyes tűszálaikat a nedves talajból, virágok milliója csodálatos szépségű szőnyeggé változtatták az erdők, a mezők pázsitját, s ünnepi köntösbe öltöztek a meglombosodott fák: mind... mind hiába való volt, mert a kastély ura nem látta, nem gyönyörködhetett benne.

Vesselényi Miklós sötétnek látta; örökös éjjelnek látta az egész világot.

Legalább nem látta az arcokon síró panaszt sem, csak hallotta, hogy minő az élet Magyarországon; mert sokan keresték őt fel zsidói magányában. A vak óriás mellé telepedtek, ki hajdanában vezérök volt, a kit bámúltak nagy esze és erős akarata miatt.

Elmentek a környék ifjú urai is, kik a nagy időkben csak felerészben voltak tanúi, hallgatták őt áhítattal.

S miként ha a vak Vesselényi lelkének szemével tisztábban látott volna, beszélt nekik a jövődőről.

- Nem haltunk még meg, öcsém, - mondá - az olyan nemzet, mint a magyar, nem tűnhetik el nyom nélkül a nemzetek forгатagában.

A Vasember fia egy kis szünet után folytatta:

- Tengernek nincsen olyan örvénye, földnek nincs olyan tátongó üressége, mely elnyelhetné. Reánk szakadt a multnak átka, meg kell bűnhődnünk és bűnhődünk keservesen. De miénk még ez a föld, a miénk...

- Nem a miénk, zsellérek vagyunk mi rajta - veté közbe elkeseredetten egyik vendége. - Nem vagyunk többé urak. Jól mondja a poéta Tompa Mihály, hogy:

A sebzett vad a rengetegben
Kínjának hangot ad
Magát az elnyomott magyarnak
Kisírni nem szabad...

- Tompa ennek a szomorú időnek az elsirató költője, én vele is sirok, de akarok reménykedni Vörösmartynkkal, ő pedig biztat, hogy „jönni fog egy szebb kor.”

- Azt is mondja, hogy jönni fog, ha jönni kell a nagyszerű halál, hol a temetkezés fölött egy ország vérben áll - ez a vérben álló ország a miénk, Vesselényi Miklós .. .

- Még nem temették el, atyámfiai, még nem dobták reánk a hantot és nem is fogják. Sok kell ahhoz. Ha Lengyelország sírba dőlt, annak Lengyelország is volt az oka, mert nem tudta igazán megbecsülni a szabadságot... Mi meg tudtuk becsülni. Hirdessétek ti és hirdessék a késő unokák, hogy voltak minden időben a pártoskodó magyarok között tiszta és nemes szándékú honfiak, kik zokszó nélkül lemondottak ősi nemes kiváltságukról, emberségesen bántak a jobbagyokkal s miért a híres Franciaországban patakonként folyt a vér, ezereken meg ezereken estek áldozatul: nálunk még könnyet sem ejtettek... Hirdessétek ti, hogy ez a nemzet szabadságáért feláldozta mindenét, ellenségeit letiporta. Hogy megalázták, az nem szégyenére válik, az a reánehezhető sokszázados átok... Nem tart, nem tarthat ez sokáig... Ime, én már nem vagyok senki és semmi... szomorúbb rom vagyok, mint a bujdosók; szomorúbb a végzet, mely keservesen sújtott, azokénál, kik kötél által, hóhér bárdja alatt hullottak el... És mégsem lázadok fel gyarló tehetetlenségemben a népek sorsát intéző Isten ellen. Csak fáj és fog örökké fájni, hogy olyan keveset tehettem. Olyan vagyok, mint egy fa, melyet villám sújtott.... A jelen aggodalma a mindennapi kenyerem, a jövő reménye az a kis mécsvilág, melyet látok... látok világtalan szememmel is...

Azt a kis mécsvilágot látta a vak Vesselényi, de nem a könnyet, mely szeméből kibugygyant s nem látta azokat a könnyeket sem, melyeket a vendég urak szemükből kitörültek.

Ült karosszékeében mellén keresztbe font karokkal. Titkára olvasta a leveleket, az újságokat, egy-egy könyvet, mik újabban jöttek ki s a Vasember fia röviden utasításokat adott, megjegyzéseket tett, egy-egy levelet diktált, sokat elmélkedett.

Igy telt el nap-nap után, hónapra-hónap, komoran, szomorúan.

Gyakran kivezettette magát a családi sírbolthoz. A vasajtót ki kellett nyitni, hogy a föld alatt levő üregbe nap fénye, nap melege tóduljon be. Meg-megtapogatta a hideg köveket, a még hidegebb érczkoporsókat.

- Mind itt vannak ők, akiket szerettem nagyon. Ide tért meg atyám, itt pihen jó nevelőm, a derék Pataki Mózes és itt van az én édes anyám, a türelmes angyal, kinek arcza, hangja, édes tekintete olyan gyakran fölkeres most is, mintha vigasztalni akarna... készen vár reám is az az egyetlen üres fülke még...

Mind több és több emlék szállotta meg, Eszébe jutottak a régi idők a legkisebb aprólékosságig híven, mintha csak tegnap bámulta volna délczeg apját a rohanó mén hátán, mintha csak most hallaná, hogy egy Vesselényinek félnie nem szabad... Anyjának könnyeit, mintha az imént törülte volna le kicsiny kezével... Áldott a gyermekkori emlék, mert a világtalannak is visszaadja a világosságot, a szomorú szívet is megtölti a mult boldogságának édességével.

Hát még az álom!

Jut-e eszetekbe, ti szegény gyermekek, kik naphosszat az utcza porában tarka kövecskékkel játszottatok s egy fényes réz-krajczárkával úgy gondoltátok, hogy az egész nagy világot megvehetitek, jut-e eszetekbe az a boldog éjszaka, mikor kicsiny markotokba valami jótékony tündér egy rézkrajczárkát nyomott, hogy szorongattátok egész éjszaka? Hány boldog terven törtétek a fejeteket, palotákat, aranyabot evő tátos paripákat vesztek rajta...

Lám a vak óriást, a Vasember fiát is meglátogatta az álom tündéré. Meglátogatta akkor, mikor a földi napjaiból alig volt még csak egy hátra.

Talán a halál angyala küldötte előre az álom tündérét s azt mondta neki:

- Vigasztaló tündér, eredj hozzá és fess neki bűbajos képet, vedd el a halál félelmét, ismertesd meg vele az örök sötétség után az örök világosságot!

És eljött a vigasztaló tündér. A nagy beteg lázas homlokán végighúzta bársonysima kezét, a kioltott fényű szemekre reáborult a szempilla lágyan, szeliden.

Álmod látott a vak Vesselényi.

...Tajtékozó hullám csapkodott egy ódon templom-falához. Négy lépcső-fokot elnyelt már, most az utolsónak rohant, majdan a tölgyajtó hasadékán nyomul be ellenállhatatlan erővel Isten hajlékába.

A legfelső lépcső-fokon egy koldus-asszony térdepel, vak, szegény és gyámoltalan. Emberben bizodalma nincs, Istenhez fordul tehát segítségért. Ahhoz fohászkodik, ki keze egyetlen intésével lecsendesítette a tenger háborgását.

Feléje megy csónakával, vállán viszi oda, megmenti az életét, épen úgy, mint akkor a nagy veszedelemnek idejében. S ime, amint a partra kiteszi, pénzt ad neki, gondoskodik arról, hogy gondviselés nélkül ne maradjon: sugárzó széppé lesz a fonnyadt arc, kiegyenesedik a görnyedt váll és csillognak az égszínkéek szemek, csak a galamb-szárnyak hiányoznak még, hogy angyalnak nézze gyarló földi lény.

- Ismersz-e, Vesselényi Miklós, - kérdé a szépséges nő szelid, háladatos tekintettel nézve reá.

- Ebben az alakban nem ismerlek.

- Nem láttál, pedig ott voltam mindig melletted. Ott voltam a börtönben, virrasztottam betegágyad mellett, láttam minden tollvonásodat, kilestem minden gondolatodat. Leghívebb és legigazabb barátod voltam a jóban s a rosszban. Mikor az emberek azt hitték, hogy el kell veszned, én tudtam, hogy te elveszni nem fogsz, sem a börtön nem senyveszthet el, sem gyilkos betegség nem ragadhat el. Erőt rajtad nem vesz a halál sem, mert, ami benned romlandó, a test nem örök életre való, de lelked nemes érzése nyom nélkül nem marad.

Lehattél volna sokkal nagyobb, tehattél volna sokkal többet, talán fényesebb betűkkel írták volna nevedet a történelem lapjaira, de fényesebbel és maradandóbbal nem írhatnák a szívekbe.

Nemcsak a komoly tudósok, ihletett költők beszélnek majdan rólad, hanem beszélnek a koldusok, az árvák, az ügyefogyottak, dicsérő szó helyett imádságba foglalják a nevedet, te nagy, te jó Vesselényi!

Élni fogsz örökké, míg érző hálás szívek lesznek a világon, mert a jónak, a nemesnek élnie kell.

A fényes égi tünemény, a vigasztaló szavak álom volt... mind eltűnt az álom, lecsendesült a láz, a Vasember fia aludt csendesen.

Harmadnapra már a ravatalon feküdt.

Új lakóra várt az ősi kriptá üres fülkéje.

*

Ma-holnap félszázadja ennek is. Az idő eljár, az emlékek elmosódnak, de az olyan emberek emlékének, kik szívöket meleg szeretettel nyitották meg ezrek meg ezrek előtt, sem elmosódnia, sem elmúlnia nem szabad.

Ez a Vasember fiának szomorú története.